

SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁSOK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

M. Szabó Miklós

KATONAI FELSŐVEZETŐK
A DIKTATÚRÁBAN

Terintetes Nagy 97

személyi szabályainak 32. és a leg szót:
újraújra választott tag, a külső kivétel
szabályába tartozó dolgozat felolvasását,
személyes megnevezés esetén beüldö
legfelelő egy év alatt széklet foglalt; külsőben meg

széklet megnevezésén.
Lehetetlen esetek, melyekben kivált vidéken la
gátolhatatlan a határvitét megtartani: de hallgat
elnézni a szabály meg nem tartatását, amelyet
mint összes szabályzatunkat székletünk tekintet
következéseire figyelmeztetünk. J. Aladein
széklettel.

Indoklásba hozatik tehát, hogy egyelőre az
1861. igt. választott székletfoglalt által meg nem
kelt ^{rendes} tagok neve a hivatalból kitöröltesse, az 1861-
és 65-ig választott a szabályokra emeltesse, je-
vőre pedig a titokzáró hivatal oda utasítsa, hogy
evidenciában tartás végett az újon választottakat,
míg széklet nem foglaltat, a sorozatba fel ne vegye.

853
1865

Jan. 26. 1865.
Zollner Mór
Lugany Béla
Hollán Ernő

Kemény László
Königsberg László
Jóshörmey
r. tag Jolly János utaz
Gyengyfalva

M. Szabó Miklós

KATONAI FELSŐVEZETŐK A DIKTATÚRÁBAN

(A levéltári források nem hazudnak)

SZÉKFOGLALÓK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÁN

A 2007. május 7-én megválasztott
akadémikusok székfoglalói

M. Szabó Miklós

KATONAI FELSŐVEZETŐK
A DIKTATÚRÁBAN

(A levéltári források nem hazudnak)

Magyar Tudományos Akadémia • 2014

Az előadás elhangzott 2004. december 13-án

Sorozatszerkesztő: Bertók Krisztina

Olvasószerkesztő: Laczkó Krisztina

Borító és tipográfia: Auri Grafika

ISSN 1419-8959

ISBN 978-963-508-740-2

© M. Szabó Miklós

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Kiadásért felel: Lovász László, az MTA elnöke
Felelős szerkesztő: Kindert Judit
Nyomdai munkálatok: Kódex Könyvgyártó Kft.

A rendszerváltást követően – különösen nyugati és még inkább NATO-s kollégák – gyakran fogalmazták meg a kérdést, hogyan szolgálhattuk a hazánkat, ha egyszer a Varsói Szövetségnek voltunk tagjai. Kevésbé diplomatikusan, sőt inkább durván, még mostanság, közel két évtizeddel a rendszerváltás után – bár hál’ istennek egyre ritkábban – már vádként fogalmazódik meg: a Magyar Néphadsereg tisztikara nem lehetett hazafi, mert mindent a Szovjetunió, a Varsói Szerződés, az internacionalizmus érdekeinek rendelt alá.

A sok, hosszabb-rövidebb érvelésem közül fennmaradt egy videofelvétel, amelyen 1990. október 31-én az Egyesült Államok Légierje Egyetemén (Vezérkari Akadémiáján), az alabamai Montgomery, Maxwell légi bázisán válaszoltam – sok más mellett – erre a kérdésre is. Maga a kérdés – az 1956-ban 12 éves korában a szüleivel Magyarországról elmenekült és „az első bevetésen” lévő tolmácsnő fordítását némileg „magyarítva” – így hangzott: „Miként tudott átállni a hadsereg a kommunizmusról a demokráciára? Hogy lehet egy katona hű a kommunizmushoz az egyik évben és a demokráciához a másik évben?”

A válaszom pedig így: „Ez egy nagyon nehéz kérdés. Én azt hiszem, hogy ennek ellenére könnyű válaszolni. Higgyék el nekem, hogy a Magyar Honvédség tisztikarának döntő-döntő többsége mindenkor a Haza megvédésére készült – mint ahogy napjainkban is! Természetesen nem mondanék igazat akkor, ha azt mondanám, hogy mi mindig így képzeltük el, és ezt vártuk, erre készültünk. Mi a Hazánk védelmére készültünk, még akkor is, hogy ha elhittük azt, hogy az ún. proletár internacionalizmus és a szocialista hazafiság nemcsak hogy nincs ellentétben egymással, hanem egymást erősíti. Mert elhittük

azt, hogy ha sok néppel vagyunk barátságban, akkor ez a Hazánk érdekét szolgálja. De még ekkor is – hangosan vagy hang nélkül –, mindig Magyarország érdekeit tartottuk szem előtt! Énszerintem a magyar tisztok legtöbbször részére mindössze annyit jelent ez a változás, hogy bátrabban vállalhatjuk önmagunkat, bátrabban vállalhatjuk azt, hogy minden lépésünk legfontosabb mozgatója a magyar függetlenség biztosítása.”

Természetesen, lehet vitatkozni állítással, mindenesetre én legjobb tudásom szerint válaszoltam, kiindulva önmagamból és az általam ismert magyar tiszti társadalom döntő-döntő részének ismeretében. Ugyanakkor a meggyőződöttségem ellenére működött bennem a félsz: nem tévedek-e?

Nos mostanság kutatván a Magyar Néphadsereg 1960-as évekbeli történetét, néhány levéltári forrás – még a legfelsőbb katonai vezetés szintjén is – megerősíti korábban idézett meggyőződésemet.

Ugyanakkor, még most, előadásom elején *nyomatékosan szeretném rögzíteni*, miszerint *a felhozott példák ellenére sem állítom*, hogy a magyar tábornokok és tisztok kivétel nélkül, illetve minden esetben csak a Haza érdekeit szolgálták, és nem voltak közöttük „kollaboránsok”, hithű internacionalisták, de hogy *elenyésző minoritást alkottak*, az szilárd meggyőződésemmel.

Azt is hangsúlyozni szükséges, miszerint igaz, hogy e székfoglalóm során csak néhány személyt idézek, de mivel különösen a vezető beosztású tábornokok felvetései – az esetek többségében – meghallgatásra találtak a legfelsőbb politikai szinteken (Politikai Bizottság, kormány), a pályájuk sem tört meg, sőt tovább ívelt, ez kiszélesíti azok körét, akik megfelelő prioritást teremtettek a hazafiság és az internacionalizmus, illetve a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió, továbbá a Magyar Néphadsereg és a Varsói Szerződés relációjában.

Természetesen, ezzel nem kívánom csökkenteni az általam idézettek személyes bátorságát – elnézést a nagy szavakért –, hazafiúi elkötelezettségét, mert csak halkán hívom fel az Önök (valamivel hangosabban napjaink – Gyóni Géza szavaival – „Hosszú csahos nyelvvel hazaszerető”-inek) figyelmét arra az apróságra, hogy a bemutatott iratok, állásfoglalások az 1956-ot követő megtorlások; a berlini, a kubai és egyéb válságok cizellálta harmadik világháború reális veszélyének; a reménykeltő magyar gazdasági reform megfojtásának, a „prágai tavasz” eltiprásának stb. az évtizedéről van szó. No, de térjünk a lényegre. Például:

A Magyar Népköztársaság, illetve a Magyar Néphadsereg anyagi helyzetét nem javította *Grecsko*¹ marsallnak, a Varsói Szerződésbe (VSZ) tömörült államok Egyesített Fegyveres Erői (EFE) főparancsnokának *Czinege Lajos*² vezérezredes, honvédelmi miniszterhez 1962. november 30-án küldött levele.³ Ebben a marsall rámutatott arra, hogy „[M]ind a mai napig azokat a kéréseket, amelyek a Varsói Szerződésben résztvevő [sic!] hadseregek együttes intézkedéseinek a végrehajtásakor az anyagi és pénzügyi eszközök felhasználá-

¹ Grecsko, Andrej Antonovics (1903–1976) a Szovjetunió marsallja, a Szovjetunió kétszeres Hőse. 1957-től a védelmi miniszter első helyettese, a szárazföldi csapatok főparancsnoka; 1960–1967-ig a védelmi miniszter első helyettese, az Egyesített Fegyveres Erők (EFE) főparancsnoka. 1967–1976-ig védelmi miniszter. *Vojennij Enciklopedicseszij Szlovár: Vojennoe Izdatyelszto*, Moszkva, 1983, 213–214.

² Czinege Lajos (1924–1998) kovács, politikus. 1945-től a Magyar Kommunista Párt (MKP) tagja, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pártbizottság (PB) szervezőtitkára. 1951: százados, majd alezredes, a Honvédelmi Minisztérium (HM) tüzérszervezet parancsnokának politikai helyettese (1951–1954). A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége (MDP KV) adminisztratív osztályának vezetőhelyettese (1954–1955), vezetője (1955–1956); a KV Katonai Bizottságának tagja (1956–1957); a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Solnok Megyei Bizottságának első titkára (1957–1960); a Központi Bizottság (KB) tagja (1959–1988) és a Politikai Bizottság (Pol. Biz.) pótagyja (1961–1970). Honvédelmi miniszter (1960–1984), altábornagy (1960), vezérezredes (1962), hadseregtábornok (1978). A Minisztertanács elnökhelyettese volt 1984 és 1987 között. Az 1989-ben személyét érintő korrupciós, illetve hatalmi visszaélések vonatkozásában napvilágot látott vádak következtében lemondott rendfokozatáról. *Új magyar életrajzi lexikon*. Főszerkesztő: Markó László. Magyar Könyvklub, Budapest, 2001, 1043–1044.

³ Hadtörténelmi Levéltár Magyar Néphadsereg (HL MN) 1962/T – 5/b. ő. e. (1962. 11. 30.)

lásával kapcsolatosak voltak minden konkrét esetben külön oldották meg és főképpen a szovjet fél terhére. Azonkívül az Egyesített Fegyveres Erők állományába kijelölt csapatok állandó harckészültségének a fenntartása céljából a Varsói Szerződésben résztvevő (sic!) országok területén bizonyos mennyiségű anyagi eszközöket tárolnak, amelyekre nincs megállapítva: ki téríti meg azok karbantartását és tárolását” (1065. f.). (Az aláhúzást tollal eszközölte valaki a Honvédelmi Minisztériumban.). E kérdések rendezése céljából, több konkrét javaslatot tett, amelyből a leglényegesebb az volt, miszerint: „Ebből kiindulva a Magyar Néphadsereg Honvédelmi Minisztériumának [sic!] a részesedése a feltüntetett kiadások fedezésében a csapatok létszámának az arányában az általános kiadások 6%-át képezn” (1066. f.).

Mindezekre való tekintettel *Grecko* marsall azt kérte a magyar féltől, hogy az e kérdéseket rendező jegyzőkönyv előkészítésére december 12-ére összehívandó VSZ-értekezletre delegáljon 2 főt a hadművelleti és pénzügyi szerveitől.

A bizonyos feszültség „intelligens kezelésére”, valamint a nem túlhajtott magyar önbecsülésre, önértzetre talán jó példa az erre adott budapesti reflexió. Annak ellenére, hogy a főparancsnok – mint partnerének – a honvédelmi miniszternek címezte a fenti levelét, a választ *Ugrai Ferenc*⁴ altábornagy, vezérkari főnök, miniszterhelyettes írta alá. A december 3-án kelt táviratában⁵ kifejezte egyetértését a fenti értekezlet összehívására vonatkozóan, és megadta a hadművelleti és a pénzügyi szakértők neveit. S ami a jó értelemben vett rátartiságot vagy önérzetet illeti, a távirat fogalmazványát kézírásával átjavította. Az eredeti szöveg így szólt: „Kérem Marsall elvtárs hozzájárulását, hogy a hadművelleti és pénzügyi szervek képviselőjén kívül egy anyagi és egy tolmács tisztet is

⁴ Ugrai Ferenc (1922–2006) altábornagy, a Magyar Néphadsereg vezérkari főnöke, miniszterhelyettes, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE) „Pro Militum Artibus” („A Hadtudományért”) kitüntetettje.

⁵ HL MN 1962/T – 5/b. ő. e. (1962. 12. 03.)

küldhessek a szóbanforgó [sic!] értekezletre. Elvtársi üdvözlettel: [...]”. Az első öt szót kihúzza és két szót átalakítva „sokkal partneribbé” tette a szöveget: „A hadműveleti és a pénzügyi szervek képviselőjén kívül egy anyagi és egy tolmács tiszt is kiutazik a szóbanforgó [sic!] értekezletre.” Ugyanakkor kihúzta az „Eltársi üdvözlettel”-t is (1067. f.). (Lásd a következő oldalon.)

Természetesen, a szovjet fél sem maradt adósa *Ugrai* altábornagynak. Ugyanis néhány héttel később, a főparancsnok ellenőrizte a VSZ-be kijelölt magyar kötelekek harckészültségét. Tapasztalatairól 1963. február 25-én tájékoztatta az 5. Hadsereg törzsénél a Magyar Néphadsereg (MN) és a Magyarországon állomásozó szovjet Déli Hadseregcsoport (DHSCS) vezetőit, valamint a meghívott magyar és szovjet hadosztályparancsnokokat.⁶ Nos, a pozitívumok és a negatívumok hosszas sorolása közben „érdekes intermezzo”-ra került sor a „módszertani tanácsadás” keretében. Ugyanis *a katonai szabályzatokban sarokpontot képező előljárói tekintély megővésének „szentségét” felrúgva*, a beosztott tábornokok és tisztek, hadosztály-, illetve ezredparancsnokok előtt hangzott el a bírálóat: „...feltétlenül kritikailag kell megjegyezni a következőket. A lefolytatott ezredgyakorlatot nem volt célszerű *Ugrai* altbgy. elvtársnak személyesen vezetni. Ez elsősorban a HDS. Pk. feladata. Egyébként a hadosztályparancsnokok is zavarban voltak, mert ilyen körülmények között nem tudták, hogy játszó-e, vagy gyakorlatvezető. Az ezredgyakorlatokat a hadosztályparancsnokoknak, a hadosztálygyakorlatokat pedig a hadseregparancsnoknak, a hadseregcsoport parancsnoknak [sic!] és a Honvédelmi Miniszternek [sic!] kell levezetnie” (20. f.).

Hangsúlyozni szeretném, itt most nem is a felvetés jogosságáról van szó, hanem a parancsnoki (pontosabban a vezérkarfőnöki) tekintély szándékos lejáratásáról. Ezt ugyanis szűk körben is meg lehetett volna beszélni!

⁶ HL HM Titkárság 1963/T – 1. ő. e. (1963. 02. 25.)

MAGYAR NÉPHADSEREG
VEZÉRKAR FŐNÖKE

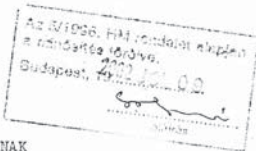
SZIGORUAN TITKOS!

Készült: 1 példában
Egy példány 1 lap.
Sfsz.: L/636.

1067

Szám: 00227/62.

Távirat

A.A. GRECSKÓ ELVTÁRSNAK
a Szovjetunió marsallja
az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoka

HOZZÁTARTANDÓ LEVÉLTÁR
MOSZKVA

M o s z k v a.

Tisztelt Marsall elvtárs!

Az 1962. november 30-án kelt 3766.számú levelére értesitem, hogy a közös intézkedések végrehajtásával kapcsolatos kiadásokról szóló jegyzőkönyv előkészítése tárgyában, 1962. december 12-én tervezett értekezlet megtartásával egyetértek.

A fenti értekezletre a Magyar Néphadsereg képviselőjeként
POLLÁK ISTVÁN ezredes Hdm.Csf.h.7t,
BEREGI ISTVÁN alezredes PH.Csf.h.-t,

jelöltem ki.

~~Kérem Marsall elvtárs hozzájárulását, hogy a hadművelleti és a pénzügyi szervek képviselőjén kívül egy anyagi és egy tolmács tiszter is részt vegyen a szóbanforgó értekezletre.~~

Minwarik

Budapest, 1962. december hó "3" -n.

~~Birtvási Ügyosztály:~~

X. X. Ugrai

/: UGRAI FERENC altábornagy :/
MNVF.
honvédelmi miniszterhelyettes

Ugrai el.

162. dcs. 1.
5/421 3.

Szűcs aláír.

Kézírás. írásba a DTFF/67. n. n. n.
67.11.10. *K. P. M.*

Mint rövidesen látni fogjuk – a közvéleményben széleskörűen elterjedtekkel szemben – sokszor *Czimege* vezérezredes sem bizonyult „könnyű falatnak” a szövetségesek számára. Ez már a fenti eseményeket követően is hamarosan beigazolódott, ugyanis az idézett értékelés befejeztével többüknek repülőgépre kellett szállniuk, mert másnap kezdődött Varsóban a VSZ-tagállamai honvédelmi minisztereinek és vezérkari főnökeinek 3 napos tanácskozása. Erről és az ehhez kapcsolódó eseményekről *Czimege Lajos* vezérezredes 1963. március 2-án, 00155. számon terjesztett feljelentést a Politikai Bizottsághoz.⁷

A tanácskozáson – természetesen – felszólalt a magyar honvédelmi miniszter is. A „kötelező tiszteletkör” után bejelentette, hogy a vezérkari főnökök által előzetesen kidolgozott anyagokat ismeri, és azokkal teljes mértékben egyetért. Ő is eltanulta azonban időközben a „hátról mellbe” módot: „Ezzel be itt fejezhetném felszólalásomat. Értekezletünk magas szintje, az itt tárgyaltak fontossága, azok jellege azonban – véleményem szerint – lehetővé teszik és megkívánják, hogy kommunista őszinteséggel, nyíltsággal felvessünk néhány igen fontos és sürgős kérdést” (351. f.). Ezt követően egyetértését fejezte ki a főparancsnok azon felvetésével, hogy hatékonyabbá kell tenni a tagállamok együttműködését. Ezt a gondolatot tovább folytatva, sürgette annak megvizsgálását, hogy a meglévő szervezeti formák és szervezési módszerek megfelelnek-e a korszerű és fokozott követelményeknek. Úgy vélte ugyanis, hogy: „[s]zerződésünk Politikai Tanácskozó Testülete [a pártok fő- vagy első titkárai, államfők, valamint miniszterelnökök – Sz. M.] 1961-ben hozott határozatai éppen ezt a célt szolgálták. Ezek végrehajtásával kapcsolatban azonban meg kell állapítanunk, hogy nem értünk el olyan eredményeket, mint ahogy az kívánatos lett volna... [az] együttműködés területén, a kutatás és a fejlesztés kérdéseiben – mint azt a legutóbbi időszak tapasztalatai mutatták – nincs ilyen fejlődés” (352. f.).

⁷ Uo. (1963. 03. 02.)

Az általánosságok talajáról elszakadva, konkrétumokkal próbálta bizonyítani igazát: adott hadiipari témák területén a tagállamok párhuzamos kutatásokat végeznek, szétforgácsolva ezzel az értékes szellemi kapacitásokat; a hadiipari termelés koordinációja nem elég tervszerű, így az egyes tagországok fölösleges beruházásokat hajtanak végre, miáltal – valamint a kisebb mérvű sorozatgyártás következtében – növekszik a termelési költség; a hagyományos haditechnikai termékek gyártásában a szükségesnél nagyobb mértékben támaszkodunk a Szovjetunióra, elvonva ezzel tőle erőket, amelyekkel pedig hatékonyabban tudna fejleszteni olyan termékeket, amelyeket csak ő képes gyártani; még mindig nem kellően kialakított az egységes fegyverzeti rendszer nómenklatúrája, valamint nincs megnyugtatóan koordinálva és egységesen megszervezve az európai hadszíntér megfelelő előkészítése, berendezése.

Már csak a szép kerek befejezés hiányzott: „Úgy látjuk, hogy a felsorolt problémák napirendre tűzését az élet már ma megköveteli és nem lehet vitás, hogy megoldásuk sokkal hatékonyabbá tenné tagállamaink együttműködését és a főparancsnokság munkáját... Most arra lenne szükség, hogy mindannyian ismételten és sürgősen jelentsük Kormányainknak a hadiipari koordináció téren mutatkozó nehézségeinket és azok felszámolására vonatkozó javaslatainkat is” (353–354. f.). Segítségként mindjárt meg is fogalmazta ezeket: egyrészt a főparancsnok kezdeményezze a tagállamok honvédelmi minisztereinek, valamint a tervhivatalok elnökeinek értekezletét, ahol a szakemberek bevonásával megtárgyalnák a résztvevőket érdeklő hadiipari koordinációs kérdéseket. (Ez utóbbi 3 szót *Czinege* vezérezredes kihúzta, és helyette a következőket írta be: „haditechnikai fejlesztéssel és gyártással kapcsolatos megosztás és kooperáció kérdéseit. [Ez előkészítője lehetne a magasabb szintű tanácskozásnak” [354. f.]. – Sz. M.) Másrészt: az EFE Főparancsnoksága (EFEF) – addig, amíg nem jön létre megfelelő szervezet – hívja össze a tagállamok szakembereinek értekezletét a tudományos kutató- és fejlesztőmunka, továbbá a hadszíntér-előkészítés konkrét kérdéseinek koordinálása céljából. (Mint látható, a magyar

miniszter többszörösen is erőfeszítést tett a magyar hadigazdasági lehetőségek kibontakoztatása, valamint a hadszíntér-előkészítés roppant költségeinek VSZ-en belüli megosztása érdekében. Talán itt mondható el, hogy amikor a korábbi években, bizonyos vonatkozásokban bíráltam a volt minisztert, az egyik barátom, egy „vezérkari bennfentes” azt mondta: „Ti nem is sejtitek, hány milliárdot mentett meg Czinege Magyarországnak.” Az első ráutaló jel akár ez a felszólalása is lehet.)

A Politikai Bizottság számára küldött jelentése végén a honvédelmi miniszter még egyszer visszatért – a mind a plenáris ülésen, mind a kétoldalú tárgyalásokon felmerült – anyagi-technikai biztosítási kérdésre, hogy a pártvezetés számára rögzítse a Főparancsnokság álláspontját. E szerint *Grecko* marsall elismerte, hogy a haditechnikai eszközök fejlesztése, kutatása, termelése vonatkozásában valóban nem kielégítő a tagországok közötti együttműködés, és ebben közrejátsszik az a tény is, miszerint a Főparancsnokság nem rendelkezik ilyen koordináló, irányító szervezettel. Ezért szükségesnek tartotta a tagországok képviselőiből álló Technikai Tanács létrehozását az EFE-nél, amely nem állandó jelleggel működne, viszont meghatározná a követelményeket. Emellett létre kellene hozni egy állandóan működő Technikai Bizottságot (Csoportfőnökséget) akár a KGST, akár az EFE keretében, amely gondoskodna a Technikai Tanács határozatainak végrehajtásáról. Ugyanakkor *Grecko* marsall utalt arra, hogy ezt az elgondolást nem minden tagállam támogatja, ezért javaslatot terjeszt elő, hogy 2–3 hónapon belül hívják össze e tárgykörben a Politikai Tanácskozó Testületet (PTT). Tehát a főparancsnok támogatta *Czinege* vezérezredes kezdeményezését.

Mintegy másfél évvel később, ismét mert határozott lenni a miniszter, ezúttal a magyar pilóták élete védelmében. *Czinege Lajos* vezérezredes 1964 szeptemberében egy 8 oldalas, szokatlanul kemény hangú levélben fordult *Grecko*

marsallhoz.⁸ Ennek bevezetőjében kihangsúlyozta, hogy a Magyar Népköztársaság 1959 és 1965 között 6020 millió Ft-ot fordít légvédelmének fejlesztésére. A beszerzett korszerű fegyverzetet, valamint harci technikai eszközöket a személyi állomány képes üzemben tartani és kezelni. Ugyanakkor súlyos problémaként merül fel, hogy az 1961–1962-ben megvásárolt 80 db MIG–21 F–13-as típusú repülőgépek közül 1963–1964-ben nyolccal történt súlyos repülőesemény, amelynek következtében 3 pilóta veszítette életét, és 7 repülőgép semmisült meg. „A fentiek következtében nagymértékben csökkent az MNK. honi légvédelmének harcértéke, a Légierő harckiképzésének folyamatos végrehajtása pedig szinte lehetetlenné vált. Mindez a párt és az állami vezetést, valamint a Néphadsereg vezetőit komoly mértékben nyugtalanítja” (65–66. f.).

Ezt követően *Czinege* vezérezredes az EFE Főparancsnokságának a szemére vetette, hogy a július 8-i levelére válaszoló *Batov*⁹ hadseregtábornok nem érzékelt a tényleges gondot, ezért megismétli korábbi felvetéseit (amelyet itt most nagyon tömörítve foglalok össze):

- Az új típusú repülőgépek beszerzésekor nem biztosítottak az üzemeltetési feltételek, elsősorban a dokumentációk, a kiszolgáló eszközök, a hajózófelszerelések és az ellenőrző műszerek késedelmes szállítása, illetve a konzultációk elmaradása következtében.
- Ez év május–júniusában a Szovjetunióban átképző tanfolyamon részt vett hajózó- és műszaki állomány – a korábbiakkal ellentétben – a kiképzőbázis hiányos felszereltsége és a dokumentációk hiánya, tovább-

⁸ HL HM Titkárság 1964/T – 1. ő. e. (1964. szeptember).

⁹ Batov, Pavel Ivanovics (1897–1985) hadseregtábornok. Részt vett a spanyol polgár- (1936–1939), valamint a Finnország elleni háborúban (1939–1940). A második világháborúban hadseregpáncsnok-helyettes, majd parancsnok. Ezt követően a németországi szovjet hadseregcsoport főparancsnok-helyettese, különböző katonai körzetek parancsnoka, a VSZ EFE törzsfőnöke (1962–1965). *Vojennij... i. m. 70.*

bá az előadók hiányos típusismerete következtében nem kapta meg a megfelelő színvonalú elméleti és gyakorlati kiképzést.

- Általános tapasztalat, hogy a szovjet akadémiákon tanult tisztok jegyzetfüzetei csak nagy késéssel, sőt egy részük olvashatatlaná téve érkezik meg – ha nem semmisítették meg őket, mert ilyen is előfordul. Mindez megnehezíti a tanult anyag gyakorlati hasznosítását.
- A két PPP–3Sz. mozgó műszaki állomás közül az egyik 100, a másik 66%-ban üzemképtelen, így a MÍG–21 F–13 típusok K–113A rakétáinak előkészítése és ellenőrzése megoldhatatlan.
- Nem kisebb problémát jelent a repülések biztonságát kiszolgáló eszközök hiányos biztosítása. Például csak egy repülőezred rendelkezik a szuperszonikus repülőgépek biztonsága szempontjából nélkülözhetetlen RSZP vakleszállító berendezéssel. További ilyen eszközök igénylése 1962 óta minden évben megismétlődik, de eredménytelenül, pedig a szakértők szerint több baleset és katasztrófa elkerülhető lett volna e műszerek segítségével.

Mindezek alapján a miniszter hangsúlyozta: „Úgy gondolom, jogos az emiatt érzett aggodalmunk, annál is inkább, mert ezeket a problémákat már többször, több felelős vezetőnek felvetettük, leveleket írtunk, ugyanakkor a helyzet az évek során nem változott a kívánt mértékben” (76. f.). Ezért javasolta a főparancsnoknak, hogy odahasson, miszerint a szovjet ipar és külkereskedelem késedelem nélkül teljesítse vállalt kötelezettségeit; a Főparancsnokságon jöjjön létre egy, kizárólagosan e problémák megoldását biztosító szervezet. Kérte azt is, hogy jöjjön Magyarországra egy szakértői csoport, amely felméri a valós helyzetet, valamint, hogy az októberi moszkvai látogatása során maga is találkozhasson az illetékes személyekkel.

Egy hónappal később már nem kért, viszont „NEM!”-et mondott a magyar katonai vezetés: *Csémi Károly*¹⁰ vezérőrnagy, vezérkari főnök, honvédelmi miniszterhelyettes 1964 októberében 03834/64. számon készített feljegyzést¹¹ a honvédelmi miniszter számára az EFEF által javasolt hadosztálygyakorlattal összefüggésben. Ebből kitűnik, hogy *Batov* hadsereg tábornok – véleményezés céljából – megküldte az általuk 1965-re kidolgozott hadműveleti és harc-kiképzési direktíva tervezetet. Ebben javasolják, hogy a magyar honvédelmi miniszter vezetésével 1965 októberében hajtsunk végre hadosztály-harcászati gyakorlatot magyar és szovjet csapatok bevonásával. Ennek lényege, hogy több haderőnemet ölelne fel: 2 magyar és 1 szovjet gépkocsizó lövész- vagy harcokocsihadosztályt; a DHSCS repülőerőit és katonai szállítórepülő-kötélke-it; a magyar honi légvédelem repülőegységeit, valamint a gyakorlat levezetéséhez szükséges magyar fegyvernemi és szakcsapatokat. A gyakorlat levezetése *Czinege Lajos* vezéreztetésére, illetve helyetteseként: *Provalov* vezéreztetésére, a DHSCS parancsnokára hárulna.

A magyar vezérkari főnök ezzel kapcsolatos véleménye meglehetősen karakán volt: „Az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoksága elképzeléseinek megvizsgálása és lehetőségeink gondos mérlegelése alapján javaslom, hogy 1965-ben ilyen nagyszabású gyakorlat levezetését ne vállaljuk és kérjük a főparancsnokot, Grecskó elvtársat, engedélyezze, hogy arra 1966-ban kerüljön sor” (41. f.). Indoklásként – több más mellett – felhozta, hogy a gyakorlat elvonná a vezető állomány figyelmét olyan nagy horderejű feladatokról, mint a ceglédi hadtesttörzs felállítására és munkájának beindítása, valamint a közelmúltban lét-

¹⁰ Csémi Károly (1922–1992) katonatiszt, vezéreztetés. A Honvéd Akadémia, majd a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (ZMKA) Páncélos Tanszékének a vezetője (1953–1956), hadosztályparancsnok (1956–1957); a ZMKA (1957–1961), majd az 5. Hadsereg parancsnoka (1961–1963), vezérkari főnök, miniszterhelyettes, a honvédelmi miniszter első helyettese (1963–1973), a Varsói Szerződés (VSZ) Egyesített Fegyveres Erők főparancsnokának magyar helyettese (1969–1984), honvédelmi minisztériumi államtitkár (1973–1984). A ZMNE „Pro Militum Artibus” posztumusz kitüntetéttje.

¹¹ HL MN 1964/T – 3. ő. e. (1964. október).

rehozott székesfehérvári hadseregtörzs – az eddigi tapasztalatokon alapuló – bizonyos mérvű átszervezése; nem szabad olyan feladatot vállalni, ami tartósítaná a tisztek és a törzsek túlterheltségét, akadályozná a felgyülemlett feszültségek oldását; a gyakorlat rendkívül nagy pénzügyi és anyagi kihatásait nem lehet fedezni az ötéves terv utolsó évének korlátozott lehetőségeiből; hasonló méretű az 1962. évi „DUNA” gyakorlat volt, és 2–3 évnél hosszabb időintervallum optimális közöttük stb. Mindezek alapján: „Kérem, Miniszter elvtársat, amennyiben javaslatomat elfogadja, hozza azt tudomására Pap¹² és Korom¹³ [a fegyveres erőket felügyelő miniszterelnök-helyettes, illetve KB-titkár] elvtársaknak és kérje ezzel kapcsolatos egyetértésüket még a moszkvai tárgyalásaink előtt, hogy személyesen jelenthessem az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokságának döntésünket” (42. f.) – fejeződött be a vezérkarfőnöki feljegyzés.

A honvédelmi miniszter továbbra sem adta fel, szívósan küzdött az EFEF megreformálásáért. Így 1965. április 21-én 00152. számon terjesztette fel jelentését a Politikai Bizottsághoz az Egyesített Fegyveres Erők vezetésének helyzetéről.¹⁴ [Ezzel valószínűleg a VSZ katonai vezetőinek május 10–18-i, moszkvai értekezletén¹⁵ való részvételét készítette elő, de sajnos az erről szóló jegyzőkönyvet nem találtam meg. – SZ. M.] Már a bevezető mondatok is mellbevágóak voltak: „1964. novemberében [sic!] a Főparancsnokságon megtartott évi

¹² Pap János (1925–1994) politikus, pártfunkcionárius. 1949-től az MDP Veszprém Megyei Bizottsága munkatársa, valamint 1957–1961 és 1965–1985 között az MSZMP Veszprém Megyei Bizottsága első titkára volt. 1961–1963 között belügyminiszter, majd 1965-ig miniszterelnök-helyettes. http://server2001.rev.hu/oha/index_hu.html (a letöltés ideje: 2007. 05. 18.).

¹³ Dr. Korom Mihály (1927–1993) mezőgazdasági napszámos, politikus. 1945-től rendőrnagyvezető, 1959-ben a Belügyminisztérium Vizsgálati Osztályának vezetője, a Határőrség országos parancsnoka (1960–1963), az MSZMP Központi Bizottság tagja (1962–1989), a KB fegyveres testületeket felügyelő titkára (1963–1966), igazságügyi miniszter (1966–1978), az MSZMP Központi Bizottságának a fegyveres testületeket felügyelő adminisztratív titkára (1978–1985), a Politikai Bizottság tagja (1980–1985), országgyűlési képviselő, az Alkotmányügyi Tanács elnöke (1985–1989). http://hu.wikipedia.org/wiki/Korom_Mih%C3%A1ly (a letöltés ideje: 2007. 05. 18.).

¹⁴ HL MN 1965/T – 93/I. ő. e. (1965. 04. 21.).

¹⁵ Csendes László – Gellért Tibor: *Kronológia a Honvédség történetéből 1945–1990*. HVK Tudományos Munkaszervezési Osztály, 1993, 281.

kiképzési értekezletről adott szóbeli jelentésemben szóvátettem [sic!] hogy az Egyesített Fegyveres Erők vezetésével a Főparancsnokság munkájával kapcsolatban több probléma jelentkezik, amelyeket bár többször szóvátettünk [sic!] megoldásra azonban nem kerültek [sic!]. A rendezetlen, megoldatlan kérdések forrása lehet a tagországok közötti nézeteltéréseknek. A Politikai Bizottság úgy határozott, hogy: gyűjtsük össze, rendszerezzük és írásban jelentsük a felmerült problémákat és a megoldásokra vonatkozó elképzeléseket. Jelentésemet az alábbiakban teszem meg:” (324. f.).

Először arról szólt *Czimege* vezérezredes, hogy a Varsói Szerződés létrejöttkor, 1955-ben a részt vevő államok kormányainak közös döntésével megalkult az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoksága (EFEF), amelynek élén „a tagállamok által választott (jövahagyott)” (azt hiszem, a zárójelbe tett kifejezés az adekvátabb) főparancsnok és törzsfőnök áll, a tagállamok honvédelmi miniszterei a főparancsnok helyettesei. Gondként jelezte viszont, hogy ugyanakkor a Főparancsnokság törzsének összetételét és hatáskörét nem szabályozták hasonló módon.

Az Egyesített Fegyveres Erők fejlődése 1961–1962-től új, bonyolultabb fejlődési szakaszába lépett, mint például az összehangolt hadműveleti tervezés; a hadseregek korszerű fegyverzettel és haditechnikával való ellátásának koordinált megoldása; a tagállamok közötti munkamegosztás a haditechnikai eszközök fejlesztésében és gyártásában stb. Ilyen viszonyok között azonban már nem megfelelőek a korábbi módszerek, illetve „egyre élesebben merült fel a vezetés kérdéseinek rendezetlensége” (325. f.). A megoldás szükségességét különböző fórumokon többször megemlítette, illetve a Politikai Tanácskozó Testület (PTT) 1963. júniusi ülésén a magyar delegáció a legmagasabb szinten is felvetette.

A továbbiakban még keményebben fogalmazott a honvédelmi miniszter. Rámutatott, hogy a főparancsnok minden esetben a szovjet védelmi miniszter

egyik helyettese, ezért „[f]ormális és jogilag nem tartható, hogy a tagállamok kormányainak honvédelmi miniszterei a főparancsnok helyettesei, tehát *katonai értelemben beosztottjai*” (kiemelés tőlem – Sz. M.). (325. f.). Ráadásul az EFE-nek nincs kollektív vezetőtestülete. Bár a VSZ *sokoldalú egyezmény*, az ügyek érdemi intézése viszont alapvetően a Szovjetunió és az egyes tagállamok között *kétoldalúan* történik: „Pl. a tagállamok katonai kötelezettségeit csak a Szovjetunióval kötött kétoldalú megegyezések (jegyzőkönyvek) szabályozzák, *amelyek valójában egyoldalúak, mert csak az egyik fél kötelezettségeire térnek ki*” (kiemelés tőlem – Sz. M.).

Hasonlóan probléma, hogy a Főparancsnokságnak nincs megfelelő összetételű és hatáskörű törzse. *Az EFE ügyeinek gyakorlati intézését a szovjet Védelmi Minisztérium, illetve Vezérkar különböző szervei végzik. „Az ügyek érdemi intézése tehát jogilag és szervezetenként rendezetlen, hatáskörét tekintve nem kielégítő módon folyik*” (326. f.) – mutatott rá *Czinege Lajos*.

További gondként vetette fel a honvédelmi miniszter – immár sokadszor –, hogy mind a hadseregek fegyverzeti-haditechnikai biztosításával, mind a haditechnikai-műszaki fejlesztési munkák koordinálásával – megfelelő szervek hiányában – senki sem foglalkozik. A kutatások nyilvántartásának és koordinálásának hiányában a tagállamok – nagy anyagi veszteségekkel jár – párhuzamos munkát végeznek. „Például a magyar híradástechnikai ipar által komoly erőfeszítéssel létrehozott korszerű rádiótechnikai eszközök azért nem kerülnek rendszeresítésre és gyártásra, mert párhuzamosan más országok is azonos célú eszközöket fejlesztettek ki, annak ellenére, hogy mi profiligazdák vagyunk” (326. f.) – hangsúlyozta a miniszter. A haditechnikai eszközök gyártásszakszolgáltatásával a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) Hadiipari Állandó Bizottsága foglalkozik, de ajánlásait a tagállamok nem tartják be. „Ilyen okból marad pl. megoldatlan a Magyar Néphadsereg páncélozott szállító járművekkel való ellátása a második 5 éves tervben és csökkent le lényegesen a magyar gyár-

tású felderítő úszógépkocsi exportja az eredetileg bejelentett igényhez képest” (327. f.).

Mindezen problémák megoldatlansága forrása lehet a tagállamok közötti nézeteltéréseknek, sőt ennek bizonyos elemei már érezhetőek is. Ezért feltétlenül szükséges tisztázni az EFE vezetésének rendszerét, majd bizonyos változásokat eszközölni ezen a téren is.

A fentiek következtében, *Czimege* vezérezredes szükségesnek tartotta jogilag tisztázni az EFE vezetésének rendszerét, illetve gyakorlati módosítást elérni az alábbi területeken:

- Létrehozni a tagállamok hadseregeinek Katonai Tanácsát (KT), mint kollektív katonai vezető szervet, amelynek tagjait a honvédelmi miniszterek (esetleg a vezérkari főnökökkel együtt), továbbá a főparancsnok és helyettesei, valamint a törzsfőnök alkotnák. A KT feladata lehetne javaslatok kidolgozása a Politikai Tanácskozó Testület részére; a PTT elvi döntései végrehajtására vonatkozó gyakorlati intézkedések megvitatása, jóváhagyása; az Egyesített Fegyveres Erők kiképzésével, fegyverzeti-technikai rendszerével, azok fejlesztésével; hadműveleti tervezésével kapcsolatos elvi és gyakorlati intézkedések megvitatása, majd jóváhagyása.
- A főparancsnok olyan szovjet tábornok legyen, akinek a saját fegyveres erőinél nincs funkciója. [Mint ismert, az EFE főparancsnoka, egyben a szovjet védelmi miniszter első helyettese is volt. – Sz. M.] A tagállamok adják függetlenített helyetteseit. A főparancsnok mellett létrehozandó egy megfelelő szervezeti, összetételű és hatáskörű törzs, amely a PTT, valamint a KT határozatai, továbbá a főparancsnok utasításai alapján érdemben foglalkozna a baráti hadseregek alkalmazásának hadműveleti tervezésével, anyagi-technikai fejlesztésével,

ellátásával, koordinálásával, kiképzésének irányításával stb. A törzs állományát és funkcióit meg kell osztani az egyes országok között.

- A javaslatok figyelembevételével ki kell dolgozni az EFE KT-jának és törzsének szervei határozványát, amely rögzítené azok feladatait és hatáskörét.

Sajnos a Politikai Bizottság ezzel kapcsolatos határozata nem ismert, de az előterjesztés bátorossága, keménysége és megalapozottsága nem kérdőjelezhető meg, és egyértelműen cáfol minden olyan híresztelést, hogy a Magyar Nép-hadsereg vezetői, parancsnokai kivétel nélkül és mindig gerinctelenül „befeküdtek” minden szovjet követelésnek, sőt túllihegték azokat. Közvetve viszont feltételezhető a „legfelső áldás”, hiszen *Czimege* vezérezredes az elkövetkezőkben is ebben a szellemben vívta – mint majd a későbbiekben látni fogjuk, mind sikeresebb – harcát a „Nagy Testvér”-rel.

Ugyanis egy szűk esztendővel később ismét napirendre került ez a probléma. A Hadművelési Csoportfőnökség 002248/1966. számú jelentését¹⁶ a VSZ katonai szervezetének tökéletesítése céljából megtartott értekezletről július 23-án írta alá *Csémi* vezérőrnagy. Eszerint az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoksága az elmúlt 10 évben sok segítséget nyújtott a tagállamok hadseregeinek a hadművelési-harcászati elvek, a csapatok szervezete és fegyverzeti rendszere egységesítése terén, illetve az egységes légvédelmi rendszer létrehozásában, valamint egyéb kérdésekben. „A Varsói Szerződés megkötését azonban nem követte olyan intézkedések és egyezmények kidolgozása – a Politikai Tanácskozó Testülethez hasonlóan a katonai vezetés vonatkozásában *sem* [kiemelés tőlem – Sz. M.] – melyek egyértelműen tisztázták volna az Egyesített Fegyveres Erők vezetésének rendszerét békében és háborúban” (136. f.). A fejlődés új szakaszához érve azonban a vezetés olyan, bonyolultabb

¹⁶ HL MN 1966/T – II. ő. e. (1966. 07. 23.).

feladatokkal kerül szembe (összehangolt hadműveleti tervezés, a hadseregek korszerű fegyverekkel és haditechnikával való ellátása stb.), amely megköveteli a Főparancsnokság hatáskörének és funkcióinak egyértelmű rendezését, illetve szervezetének tökéletesítését.

E kérdések megoldása és az azokkal kapcsolatban majd összeülő Politikai Tanácskozó Testület (PTT) számára megfelelő javaslat megtétele céljából Moszkvában két értekezletet rendeztek: február 4. és 9. között a tagállamok vezérkari főnökei (miniszterhelyettesei), május 27–28-án pedig honvédelmi miniszterei vezetésével. Ennek során az alábbi lényeges kérdésekben született – jegyzőkönyvben rögzített – megegyezés:

- Közös törzs létrehozása valamennyi tagállam tábornokaiból és tisztjeiből a vezérkarok hatékonyabb együttműködésének biztosítása céljából. Minden tagállamtól törzsfőnök-helyettest delegálnak vezérkarfőnök-helyettesi státuszban, akik saját vezérkaruk állandó képviselői az EFEF-ben.
- Technikai Testületet hoznak létre, amely a fegyverzeti rendszer, a műszaki fejlesztés, a haditechnikai kutatások és más ellátási kérdések összehangolására hivatott, valamint szorosan együttműködik a KGST Hadiipari Együttműködési Állandó Bizottságával. [Eszert, ha 3 év kellett is hozzá, elfogadták *Czinege Lajos* honvédelmi miniszter 1963 februárjában, Varsóban tett javaslatát – bár, mint látni fogjuk, még korai az öröm. – Sz. M.]
- Rendeződött a Főparancsnokság és a nemzeti parancsnokságok jogállása, miszerint a tagállamok hadseregei nemzeti parancsnokságaik alárendeltségében maradnak. A honvédelmi miniszterek nem helyettesei a főparancsnoknak (tehát ismét kiharcolta jogos igazát *Czinege* vezérezredes), hanem a kormányok által kinevezett honvédelmi

miniszterhelyettesek. A főparancsnok és helyettesei *elvileg* [de jól hangzik... – Sz. M.] bármely tagállamtól kinevezhető. A Főparancsnokság a feladatait a nemzeti parancsnokságokkal együttműködésben oldja meg, ajánlásait a kormányok vagy a PTT hagyja jóvá.

- Ugyanakkor a román küldöttség ragaszkodott ahhoz, hogy a főparancsnok mellett konzultatív jelleggel Katonai Tanács jöjjön létre a helyettesek részvételével. Ezzel a javaslattal viszont a szovjet fél nem értett egyet.
- A románok attól is kategorikusan elzárkóztak, hogy a főparancsnok képviselőiről szóló megállapodás – még fakultatív formában is – szerepeljen az értekezlet okmányában, mivel ez a kérdés csak a kormányok közötti kétoldalú egyezményekkel szabályozható.

Az igazi hidegzuhanyra azonban a tagállamok első titkárainak, miniszterelnökeinek, valamint honvédelmi minisztereinek július 4–6-i, bukaresti értekezletén került sor, ahol tárgyalni kívánták a tavaszi moszkvai értekezletek alapján a VSZ katonai szervezeteinek tökéletesítését is. Az ennek keretében rendezett rövid honvédelmi miniszteri értekezleten a román fél további módosítási igényekkel lépett fel, amelyek – magyar megítélés szerint – figyelmen kívül hagyták a februárban és májusban elfogadott elveket. Ezért a delegációk abban állapodtak meg július 6-án este, hogy bár hat ország képviselőinek álláspontja megegyezett, vagy nagyon közel állt egymáshoz, további konzultációk során vitatják meg e témát, ezért levették a tanácskozás napirendjéről. Így újabb késést szenvedett a magyar kezdeményezés tényleges megvalósulása.

A történelem kutatója – ha tisztességes – a munkája során felmerült tények alapján, esetleg korábbi nézete bizonyos mérvű revidálására kényszerül. Már korábban jeleztem, hogy fiatal tisztként csak rossz véleménnyel voltam *Czinege Lajos* honvédelmi miniszterről a tisztekkel szembeni – hadseregszerte

beszélt és saját közvetett tapasztalaton is alapuló – lekezelő magatartása; durva, darabosnak tűnő beszéde; mindég zord kinézete miatt. (Kivéve például az 1965. évi hadsereg-pártértekezlet elnöksége számára adott ebédet, ahol – legnagyobb döbbenetemre – rendkívül jovialis, természetesen viselkedő, a zubbonyok levételét kezdeményező EMBER-nek mutatkozott. Ugyanez volt tapasztalható akkori hadosztályparancsnokom, *Iványi János* ezredes részéről is, aki maga mellé ültetve pátyolgatott mint elsőéves, pályakezdő hadnagyot.) *Most sem akarom rehabilitálni* sok hibája, tévedése, esetleges túlkapásai, házépítési ügye (bár mai szemmel és tapasztalatokkal „gazdagodva” már pitiáner ügy) alól, de egyre több irat győz meg arról, hogy szinte minden eléje kerülő előterjesztést – sokszor több tíz oldalnyit – rendkívül alaposan elolvasott, és az esetek többségében lényegi észrevételeket tett, ha nem is kalligrafikus módon. (Itt jegyzem meg, hogy a Vezérkaron több évtizedig szolgáló ezredes barátom szerint, aki sokszor volt kénytelen közvetlenül együttműködni a miniszterrel, azt válaszolta nekem konkrét kérdésemre, hogy „Czinege egy parasztszeni volt, s ha mód lett volna felső szintű végzettség megszerzésére, egész komoly teljesítményt nyújthatott volna!”.) És az úgyszintén ide kívánczik, hogy ez az „árnyalás” a vizsgált 1960-as évtizedre vonatkozik, hiszen a 24 éves minisztersége torzított magatartásán, sokkal önhittebbé vált, de ez további kutatás kérdése.

Bár a most idézendő – a következő oldalon látható – felterjesztés¹⁷ csak 1 lapos, de a ráírt megjegyzések megalapozottaknak és a miniszter közismert vadászszenvedélye által sem befolyásoltaknak tűnnek. Ugyanis arra utasítja a személyügyi főcsoportfőnök helyettesét, hogy közölje az előterjesztővel: „1. Ez nem elfogadható előterjesztés. 2. Ez milyen indok? A Tóth e. [elvtárs] miért kerül Bp-re – olyan jól dolgozott? – vagy olyan gyengén. Azért ez nem indoklás! Nem világos még: – Mennyi a Főosztályon egy főelőadó fizetése? 3000 Ft – vagy a Tóth e. csak azért kap ennyit mert eddig is ezt kapta?” Nos, kissé

¹⁷ HL MN 1967/T – 134. ó. e. (1967. 10. 09.).

HL MN 1367/T-134. v. (67.10.09.)

HM Erdészeti Főosztály

Szám: F/62/1967.

11-10 - Csörös - Pörögék

1) Ez már elfogadható előterjesztés.

C z i n e g e Lajos Vezérrezres Elvtársnak a Magyar Népköztársaság Honvédelmi Minisztériumához

B u d a p e s t e -

m i e n t k e r e d

B p. re -

Tárgy: Felmentési, áthelyezési iráslat

- a l a n a l d o l -
g l o r i a t

Kérem Miniszter Elvtársat, hogy László Lászlót, a Főosztály lovasberényi erdészeti osztály vezetőjeként, májkörének ellátása alól 1967. október hó 15. napján felmenteni és a Főosztály állományába - erdőművelési feladatokra 3000,- Ft fizetéssel - áthelyezni sziveskedjek.

A fentieket indokolja, hogy nevezett katonának a jelenlegi lakására kíván költözni.

Állását nem

vehetné!
Nem világos

Budapest, 1967. október 9.

meg:
- Milyen a főosztályon
egy főosztály vezető
főosztályvezető
kiszármazása?

3000 Ft -

szép a Tóth e -
csak azért szép azért
mert eddig is ezt kérték

körülményes volna visszakeresni az akkori erdészeti főelőadói bért, az viszont tudható, hogy a néhány hónappal későbbi, 1968. január 1-jei és a július 1-jei fizetésemelést (ez utóbbi a főtanárookra vonatkozott) követően a Zrínyi Akadémián a takarítónők 1100–1130; a gépirók 1450–1600, míg a polgári alkalmazott főtanárok 2400–3150 Ft havi illetményben részesültek.¹⁸

Az eddigiekben a honvédelmi miniszter, illetve vezérkari főnökei azon erőfeszítéseire láttunk példát, amikor a magyar katonai önbecsülést, a Varsói Szerződés irányításában tapasztalható kizárólagos szovjet hegemonia legalább minimális enyhítését, a magyar hadiipari érdekek érvényesítését próbálták szolgálni.

Most két újabb vezető tábornok jelleméről, bátorságáról; a magyar érdekek az internacionalizmussal szembeni prioritásáról, az előbbi feltétlen szolgálatáról kaphatunk képet – mint látni fogjuk – szikrázóan kemény, szinte „háborús” viszonyok között. 1968 lázas nyaráról-őszéről lesz most szó, amelyről *Dr. Pataky Iván* ezredes tollából önálló kötet¹⁹ is napvilágot látott, alaposan feldolgozva az eseményeket. Ezért most csak a legfontosabb elemeit emelem ki saját levéltári kutatásaim alapján, a két – valójában a katonai megszállást előkészítő, majd végrehajtó – gyakorlatnak álcázott tevékenységnek. Egyrészt azért, hogy e vonatkozásban is képet kapjunk a Magyar Néphadseregről, másrészt, hogy *tényekkel cáfoljuk* az elmúlt két évtized rosszindulatú kérdését: mennyiben voltak hazafiak a hivatásos tisztek a Varsói Szerződés kebelében.

Az első VSZ-gyakorlat a „Šumava” fedőnevet viselte, és Csehszlovákia területén zajlott – alapvetően – június folyamán. Ugyanis *Csémi* altábornagy már 1968. május 24-én arról készített feljegyzést,²⁰ hogy *I. V. Tutarinov* vezér-

¹⁸ HL MN 1969/T – 352. ő. e. (1968. 02. 08.; 04. 02. és 07. 31.).

¹⁹ Pataky Iván: *A vonakodó szövetségesség*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1996.

²⁰ HL MN Titkárság 1978/T – 8/15. ő. e. (1968. 05. 24.).

ezredes, az EFE főparancsnokának magyarországi főképviselője 11.30-kor arról tájékoztatta, miszerint az 1–2 napon belül megérkező levében *Jakubovszkij* marsall, az EFE főparancsnoka arra kéri *Czinege* vezérezredest, hogy a várhatóan június második felében zajló gyakorlaton – a szovjet, lengyel és csehszlovák erők mellett – a Magyar Néphadsereg is vegyen részt Csehszlovákia területén, egy-egy csökkentett létszámú hadsereg-, illetve hadosztálytörzsszel, valamint az ezek működéséhez szükséges híradó-, komendáns- és kiszolgáló alegységekkel. Kb. ezer fős magyar kontingenssel számolnak Moszkvában.

Rendkívül érdekes és eddig *példátlan őszinteségű* az a 9 oldalas „Jelentés”,²¹ amelyet *Szűcs Ferenc*²² vezérőrnagy, vezérkarifőnök-helyettes június 7-én terjesztett fel a honvédelmi miniszterhez a június 5–6-i csehszlovákiai kiküldetése során szerzett tapasztalatairól. Mint a jelentés – következő oldalon látható – első lapjáról megállapítható, még ezen a napon elolvasta *Czinege* vezérezredes, 8-án Biszku Béla,²³ a fegyveres erőket felügyelő KB-titkár, majd még aznap bemutatta *Kádár Jánosnak*,²⁴ aki a jelentést „Érdekes!”-nek ítélte; 10-én *Febér*

²¹ Uo. (1968. 06. 07.).

²² Szűcs Ferenc (1922–1999) a „gyerököm”, altábornagy, a MN felderítő (2.) csoportfőnöke, a vezérkari főnök helyettese, aki Oláh István vezérőrnaggyal közösen, rendkívül bátor helyzetértékelést adott az 1968-as nyári-ősi eseményekről, és tett javaslatot a Politikai Bizottságnak a hasonlóak elkerülése érdekében.

²³ Biszku Béla (1921–) szerszámlakatos, politikus. 1945-től az MKP XIII. kerületi, 1946-tól a Budapesti Pártbizottság munkatársa, 1949-től a Káderosztály vezetője; 1951–1953-ban a X. kerületi, 1955–1956-ban a XIII. kerületi PB titkára; az MSZMP Budapesti PB-ának első titkára, a KB tagja (1956–1985), a Pol. Biz. tagja (1957–1980). Mint belügyminiszter (1957–1961) közvetlenül irányította a megtorlást. Miniszterelnök-helyettes (1961–1962), majd 1962-től a KB titkára, de mert szembefordult Kádár János enyhülő politikájával, 1987-ben leváltották tisztségéből. Markó László: *Ki kicsoda a magyar történelemben*. Helikon Kiadó, 2005, 48.

²⁴ Kádár János (1912–1989) írógépműszerész, politikus, az MKP KV és a Pol. Biz. (1945–1948), majd az MDP KV (1948–1951, illetve 1956) és a Pol. Biz. (1948–1951, valamint 1956), a Szervező Bizottság (1950–1951) tagja, 1956-ban a KV titkára, majd első titkára, továbbá a KV Elnökségének elnöke. Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának (1956–1957), majd KB-ának (1957) elnöke. A KB és a Pol. Biz. (1957–1988) tagja, a KB első (1985-től fő-) titkára, 1988-tól a párt elnöke. Belügyministersége (1948–1950) alatt zajlottak – egyebek mellett – a Rajk- és a tábornokpercek. 1951-ben őt is letartóztatták, és életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélték, de 1954-ben rehabilitálták. Nagy Imre 1956-os kormányában államminiszter, majd a Forradalmi

Sumava

SZIGORUAN TITKOS!

Készült: 8 példányban.

Egy példány: 9. lap.

1. sz. példány.

Szsz.: S/52.

L. Buzku e.
68.6.7.
Gringuz fides

Az 5/1996. HM rendelet alapján
a minősítés törölve.
Budapest, 192005 JÚN 02.
Elérkezett
alkalmazás

L. v. s. Kender J E L E N T É S

az 1968. június 5-6-i csehszlovákiai kiküldetés során
szerzett információkról.

L. v. s. Kender
(Erdős!) *Kender v. s.*

Jelentem, a kapott feladatnak megfelelően 1968. június
5-én, 6-án MLADA-ban fogadott Kazakov hadseregtábornok elvtárs
és a Miniszter elvtárs által jóváhagyott, feltett kérdéseim
alapján tájékoztatást adott a Csehszlovákia területén lefolyta-
tásra kerülő "SUMAVA" fedőnevű gyakorlatról. Tájékoztatóját az
alábbiakban jelentem:

L. 1968. j. 10. Fes sz
R. K. K. K. K. K.
5/12.
11.11. Kender
I.

1./ Kifejtette, hogy a szocialista államok és pártok
vezetői, köztük Kácár elvtárs is, ott voltak a drezdai és a
moszkvai értekezleten, ezért úgy gondolja számukra a gyakorlat
politikai célja világos. Természetesen amellet, hogy nagy je-
lentőséget tulajdonítanak a törzsek kiképzésének és összeková-
csolásának, fontos szerepet tulajdonít a gyakorlat politikai je-
lentőségének is. A szocialista államok hadseregeinek törzsei,
ha megjelennek a Csehszlovák Szocialista Köztársaság területén,
az bátoritól fog hatni és lelkesíti majd a forradalomhoz hű
kommunista erőket, az ingadozó és főleg az intelligenciához tar-
tozó ellenséges érzelmű elemekre viszont figyelmeztető hatást
gyakorol, mert nyilvánvalóvá lesz, hogy szövetségünk élő való-
ság és nem papír.

Lajos²⁵ miniszterelnök-helyettes, a Honvédelmi Bizottság (HB) elnöke; 11-én Fock Jenő²⁶ miniszterelnök, 12-én pedig Komócsin Zoltán,²⁷ a külügyeket felügyelő KB-titkár.

Bevezetőjében először arról jelentett, hogy konkrét kérdésére Kazakov²⁸ hadseregtábornok, az EFEF törzsfőnöke szokatlan őszinteséggel – ha úgy

Munkás-paraszt Kormány (FMPK) miniszterelnöke (1956–1958 és 1961–1965). Többszöri ígérete ellenére sem akadályozta meg Nagy Imre elítélését és kivégzését. Markó i. m. 146–147.

²⁵ Fehér Lajos (1917–1981) tanár, újságíró, politikus. 1942-től a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP), 1944. szeptembertől a KMP Katonai Bizottságának a tagja, a budapesti partizán-csoportok egyik szervezője és irányítója. Az MDP KV póttagja (1954–1956), az MSZMP KB (1956–1981), az Ideiglenes Intéző Bizottság (1956–1957), valamint a Pol. Biz. (1957–1975) tagja. Alezredeként a Budapesti Rendőr-főkapitányság politikai osztályának helyettes vezetője (1945–1946), majd a Szabad Föld felelős szerkesztője, főszerkesztő-helyettese volt (1947–1954). 1953-tól Nagy Imre reformpolitikájának a híve. Az MSZMP KB mezőgazdasági titkára (1959–1962), 1962. novemberből a Minisztertanács elnökhelyettese, és fő érdeme, hogy a mezőgazdaságban már 1966-ban bevezették az új gazdaságirányítási rendszert. A gazdasági reform bukásával egyidejűleg, 1974-ben nyugdíjazták. Markó i. m. 88–89.

²⁶ Fock Jenő (1916–2001) mérnök, politikus. Az MDP KV póttagja (1956. július-október), az MSZMP KV, majd KB (1956–1989) és a Pol. Biz. tagja (1957–1980), az MSZMP KB titkára (1957–1961). Kohó- és gépipari miniszterhelyettes (1951–1954), miniszterelnök-helyettes (1961–1967), majd miniszterelnök (1967–1975). Támogatta az 1968. évi új gazdasági reformot. Markó i. m. 95.

²⁷ Komócsin Zoltán (1923–1974) napszámos, kereskedelmi alkalmazott, politikus, főszerkesztő, országgyűlési képviselő. 1944. októbertől bekapcsolódott a KISZ (Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség) megalakításába, majd a MADISZ szervezője, kerületi titkára lett. 1945 tavaszán elvégezte a debreceni pártiskolát, ezután az MKP Szeged városi titkára (1945–1948). 1949–1950-ben és 1953-tól az MDP Központi Vezetősége Agitációs és propagandaosztályának vezetője. 1950–1953-ban Moszkvában az SZK(b)P Központi Bizottság mellett működő iskolán újságírói képzést szerezett. Az 1956-os forradalom és szabadságharc heteiben, mint a hajdú-bihari ifjúsági mozgalom újjászervezésében, a KISZ létrehozásában; a KISZ országos szervező bizottságának vezetője, 1957–1961-ben a KISZ Központi Bizottságának első titkára. 1957. februártól az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának tagja, 1957. júniustól a Politikai Bizottság póttagja, 1963-tól haláláig tagja. Szerepe volt a mezőgazdaság szocialista átszervezésében. A Népszabadság főszerkesztője (1961–1965), az MSZMP Központi Bizottságának titkára (1965–1974) volt; elsősorban nemzetközi kérdésekkel foglalkozott. 1949-től országgyűlési képviselő, 1958-tól az országgyűlés honvédelmi bizottságának tagja, 1967-től külügyi bizottságának elnöke. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (a letöltés ideje: 2007. 07. 06.).

²⁸ Kazakov, Mihail Iljics (1901–1979) hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse. A második világháború éveiben frontparancsnok-helyettes, illetve hadseregpáncsnok. Az Urali Katonai Körzet parancsnoka (1953–), a szárazföldi csapatok főparancsnok-helyettese, a Magyarországon állomá-

tetszik: nyersességgel – fogalmazott a gyakorlat célját illetően: „A szocialista államok hadseregeinek törzsei, ha megjelennek a Csehszlovák Szocialista Köztársaság területén, az bátorítólag fog hatni és lelkesíti majd a forradalomhoz hű kommunista erőket, az ingadozó és főleg az intelligenciához tartozó ellenséges érzelmű elemekre viszont figyelmeztető hatást gyakorol... ebből kiindulva célszerű ha a gyakorlók minél nagyobb létszámban, minél tovább maradnak a CSSZSZK területén” (24–25. f.). Ugyanakkor, már ekkor érzékelhető volt a magyar fél – a későbbi események alapján érthetően – minden korábbinál inkább statisztaszerepre ítéltése, miszerint: „A gyakorlatvezetőségbe beosztott magyar csoportnak benyomásom szerint lényeges szerepet a gyakorlat kidolgozásában és vezetésében nem szánunk” (22. f.) – jelentette *Szűcs* vezérőrnagy.

Meglátásom szerint az irat II. fejezete a legmegdöbbentőbb és leginformatívabb. Ebben ugyanis egykori moszkvai vezérkari akadémiai csoporttársával, *Pepich* vezérőrnaggyal, a Csehszlovák Néphadsereg politikai főcsoportfőnökével, honvédelmi miniszterhelyettessel folytatott 4 órás baráti beszélgetése, valamint más csehszlovák tábornokokkal és katonákkal folytatott beszélgetései alapján benne kialakult összbenyomásáról számol be *Szűcs* vezérőrnagy. E szerint „...a gyakorlattal kapcsolatban izgatja őket a bevonuló csapatok mennyisége és tartanak attól, hogy a gyakorlat inkább nehezíti majd a helyzetüket... A szovjet bizalmatlanság tudata elég mély lehet, mert alacsony beosztású tisztek előtt is ismert, tudják és értetlenül állnak vele szemben” – szölt a legfelsőbb körökben is nagy érdeklődést kiváltó jelentés.

Az MSZMP és a kormány meghívására, június 13-án – közvetlenül a gyakorlat megkezdése előtt – Budapestre látogatott *Alexander Dubček*²⁹ első titkár

szóó Déli Hadseregcsoport (1956–), majd a Leningrádi Katonai Körzet parancsnoka (1960–), az EFE törzsfőnöke (1965–1968). *Vojennij*... i. m. 309.

²⁹ Dubček, Alexander (1921–1992) szlovák politikus, a prágai tavasz kulcsfigurája. 1955 és 1968 között a Szlovák Kommunista Párt tagja; 1962-től az elnökség tagja, 1963-tól a Központi Bizottság első titkára. 1968-ban a prágai tavasz alatt leváltják posztjáról, majd 1970-ben kizárják a pártból.

és *Oldrich Černík* miniszterelnök, majd aláírták a két ország közötti barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. Ennek kettős hatása is lett: egyrészt pozitív érzelmeket váltott ki a csehszlovák párt-, állami és katonai vezetésből, de a katonatömegekből is, másrészt ellenszenvet a szovjet katonai vezetők közül.

Ez utóbbinak felháborító bizonyítéka az a tény, hogy *Jakubovszkij* marsall, az EFE új főparancsnoka, nem volt hajlandó találkozni a gyakorlatot meglátogató magyar honvédelmi miniszterrel. Ugyanis, bár június 22-én, amikor *Oláh István*³⁰ vezérőrnagy, a gyakorlatvezető magyar helyettese jelentette a főparancsnok-gyakorlatvezetőnek, hogy *Czinege* vezérezredes meglátogatja a magyar gyakorló törzset, s vele is kíván tárgyalni, találtak mindkét fél számára alkalmas időpontot (23-án 20.30-ra) – az elemi és kötelező udvariasság felrúgásával – közölte az ezt megelőző este *Jakubovszkij* marsall a magyar helyettesével, hogy másnap mégsem ér rá a honvédelmi miniszterrel való tárgyalásra. *Oláh István* vezérőrnagy tiltakozására, cinikus arroganciával, azt válaszolta *Kazakov* hadseregtábornok: „...kétségtelenül az a színezete a dolognak, mintha a gyakorlatvezetőség el akarná kerülni a magyar minisztert, de a Főparancsnok – Főparancsnok, a miniszter csak az ő helyettese, ezért úgy dönt, ahogy akar”.³¹ *Kazakov* hadseregtábornok, mint látható, még tévedésből sem bizonyult a ta-

1958–1969-es években a Csehszlovák Kommunista Párt tagja; 1960–1962 között titkára, 1962-től az elnökség tagja; 1968-tól első titkára 1969–1970-ben nagyköveti állást kap Törökországban. 1992. november 7-én halt meg, egy néhány héttel korábbi autóbalesetben elszenvedett sérülések következtében. http://hu.wikipedia.org/wiki/Alexander_Dub%C4%8Dek (a letöltés ideje: 2007. 07. 07.).

³⁰ Oláh István (1926–1986) tanító, katonatiszt; hadseregtábornok. Hadosztályparancsnok (1952–1954 és 1958–1962), a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola parancsnoka (1954–1957), ezredparancsnok (1957–1958); kiképzési főcsoportfőnök-helyettes (1964–1966), majd főcsoportfőnök (1966–1973); vezérkari főnök (1973–1984), miniszterhelyettes (1966–1984); honvédelmi miniszter; a magyar nemzeti katonaeidél és katonai hagyomány egyik visszaállítója, mind a mai napig az őt ismerők által talán a legelismertebb katonai vezető. A ZMNE Pro Militum Artibus posztumusz kitüntetettje.

³¹ Pataky i. m. 34.

pintat bajnokának, mégis tompítani akarta a sértést, felajánlva, hogy ő, „mint törzsfőnök, egyenrangú a főparancsnok helyetteseivel, s ha össze lehet egyeztetni az időpontokat, megvárja Czinege elvtársat, hogy együtt menjenek a magyar hadseregtörzshöz”.³²

Így a magyar miniszter négynapos kint tartózkodása alatt sem jutott ideje a „végtelenül elfoglalt”, de sokkal inkább nagy hatalmi dolyftól és kicsinyes bosszútól szenvedő, elvakult főparancsnoknak az akárcsak párperces udvariasági találkozóra. Nos itt igazolódott be Czinege vezérezredes „látnoki tehetsége”, aki már 1965. április 21-én, a Politikai Bizottsághoz intézett beadványában jelezte annak *tarthatatlanságát*, miszerint a tagállamok honvédelmi miniszterei az EFE főparancsnokának nemzeti helyetteseiként, a szovjet védelmi miniszter első helyettesének beosztottjai is egyben.

A fentiek fényében már érthető *Oláb* vezérőrnagy jelentésének azon része is, miszerint a főparancsnok „[a] nemzeti helyetteseit semmilyen feladatba, elhatározásba, helyzetmegítélésbe nem vonja be, a saját, nemzeti törzs jelentésének meghallgatásakor, az értékelés rájuk vonatkozó megállapításai kidolgozásakor sem igényelte véleményüket... A helyzet groteszkségét mutatja, hogy a közös fényképezésen, s azon kívül, hogy egy étteremben étkeztek, érdemi kapcsolatot velük nem tartottak”.³³

Az idő előrehaladtával a feszültség csak fokozódott mind szovjet–csehszlovák, mind szovjet–magyar viszonylatban. Június 28-án este *Oláb* vezérőrnagy jelentette Budapestnek, hogy a szovjet fél közlése szerint 29-én este még egy helyzetet kívánnak kiadni, melyre vonatkozó elhatározás meghallgatását július 1-jére vagy 2-ára tervezik. „Ez azért érdekes, mert ez az időpont eltérő a gyakorlat végét illetően” (40. f.) – rögzítette a magyar gyakorlatvezető-helyettes

³² HL MN Zala 1968. 4/8. ő. e. (1968. 07. 05.) 16.

³³ Pataky i. m. 33.

telefonon tett jelentését a 00550/VKT. számú irat.³⁴ Ráadásul ez nemcsak a „vendéglátók” számára jelentett problémát (a szovjet csapatok jelenlétének további meghosszabbítása), hanem a magyaroknak is, hiszen a kint lévő 800 fős kontingens csak 30-ig volt ellátva normál + 2 napi hidegélellemmel.

A fenti közlés következtében *Czinege* vezérezredes azonnal utasította *Oláh* vezérőrnagyot, hogy jelentse a főparancsnoknak – ha nem lehetséges, akkor a törzsfőnökének –, miszerint (s itt igyekezett némi „nyomást” is gyakorolni) „a Magyar párt és kormány megbízásából [kiemelés tőlem – Sz. M.] kérdezi, hogy mikor fejeződik be a gyakorlat, illetve a törzs mikor tud hazajönni” (40. f.). *Oláh István* azonnal tudott válaszolni, mivel – az élelmezési ellátás biztosítása érdekében – ugyanezt a kérdést már feltette *Kazakov* hadseregtábornoknak, aki az e gyakorlat alatti stílusukra különlegesen jellemző cinizmussal és – látszólag – mindent a főparancsnokra való „áthárítással” kijelentette: „Nagyon sajnálja, hogy nem tudja megmondani az időpontot, mert annak meghatározása a Főparancsnok joga, Ő pedig még nem döntött, s erre akkor határozza el magát, amikor Ő akarja.” [Természetesen nem igaz, hogy *Jakubovszkij* marsall akkor fejezi be a gyakorlatot, amikor jónak látja, hiszen *Černik* miniszterelnökkel a 30-i befejezésben állapodtak meg korábban, és ha ezt nem akarják tartani, akkor erről újbóli egyeztetés szükséges. – Sz. M.] Ezért *Czinege* vezérezredes újból megparancsolta: „Oláh vőrgy. elvtárs azonnal jelentkezzen be a Főparancsnoknál azzal, hogy Miniszter elvtárs kérdését kell átadnia részére.”

A parancs vétele után, *Oláh* vezérőrnagy azonnal megtette a szükséges intézkedéseket, és erről, még aznap este így jelentett a 01885. számú irat szerint:³⁵ „A kapott parancs alapján 28-án 20.30-kor távbeszélőn [VCS-én] [Védett Csatornán – Sz. M.] felhívtam a főparancsnokot és a segédtsiztje jelentette, hogy a marsall elvtárs az irodájában fekszik, orvosok gyógykezelik. [Gondolom – s

³⁴ HL MN Titkárság 1978/ T – 8/15. ó. e. (1968. 06. 28.).

³⁵ Uo.

elnézést a rosszindulatú gyanúsításért, de az elmúlt napok eseményei alapján, csak bigott hit vagy végtelen szervilizmus segítségével hihető e hirtelen jött betegség, ezért – *Oláb* vezérőrnagy szerint is csak átlászó trükkkel próbálták távol tartani őt, tehát...] Ennek ellenére ragaszkodtam a távbeszélőn való jelentéshez, mire a főparancsnok átvette a készüléket. Jelenttem, hogy Czinege elvtárustól parancsom van sürgős jelentés tételre [sic!], kértem, hogy fogadja. A főparancsnok közölte, hogy rosszul érzi magát, orvossal kezelik és kérte, ha egy mód van rá reggel keressenem fel. Ennek alapján én reggel [29-én] 08.00-kor jelentkezem nála a kapott feladattal” (42. f.). (Ha nem kitérni akart a válasz elől, akkor rövidebben is elintézhette volna a főparancsnok a dolgot, hiszen a betegségére való hivatkozás helyett elég lett volna egyetlen dátumot mondania, avagy valóban nem volt abban a helyzetben, mert a szovjet legfelsőbb pártvezetés sem döntött még.)

29-én reggel a főparancsnok végre fogadta *Oláb* vezérőrnagyot, és kérdéseire arról tájékoztatta, hogy gyakorlat még aznap, legkésőbb 30-án befejeződik, és július 1-jén megtartják az értékelést. A gyakorlatvezetőség azonban 1-jén reggel – a tervezett kiértékelés helyett – *egy újabb 5 napra vonatkozó programot* küldött szét a résztvevőknek. A főparancsnok az értékelés elhalasztását a csehszlovák vezetők elfoglaltságával indokolta.³⁶

Czinege vezérezredes – élve a gyanúperrel – július 1-jén 13 órakor a miniszteri VCS-n felhívta csehszlovák kollégáját, érdeklődvén, tényleg miattuk csúszik-e az értékelés, valóban nem értek rá a csehszlovák párt- és állami vezetők.³⁷ *Dzur* vezérezredes ezt cáfolta, ők készültek rá. Ezt a hírt 13.10-kor azzal egészítette ki *Oláb* vezérőrnagy, miszerint *Alexander Dubček* – vidéki útjáról hazatérőben – Mladá Boleslavban készült az értékelésre, de a levegőben kapván a hírt, hogy az elmarad, úgy döntött, hogy Prágában száll le.

³⁶ HL MN Zala 1968. 4/8. ó. e. (1968. 07. 05.) 13–14.

³⁷ HL MN Titkárság 1978/T – 8/15. ó. e. (1968. 07. 01.).

Ezt a minősíthetetlen magatartást így jellemezték *Oláb* és *Szűcs* vezérőrnagyok a Politikai Bizottság számára készített jelentésükben: „A Főparancsnok a gyakorlat egész levezetése során az esetek túlnyomó többségében a párt és kormány vezetőinek előzetes tájékoztatása, beleegyezése és megkérdezése nélkül ténykedett (számítalan ellentét forrásaként), mintha éreztetni akarta volna a vezetéssel szembeni bizalmatlanságát. Ehhez kapcsolódott a gyakorlatvezetés eddig nem tapasztalt módszere is: minden és mindig megváltozott [szinte naponta], állandósult a bizonytalanság. Mindez nem abból fakadt, hogy a gyakorlat nagyméretű volt, hanem abból a nyilvánvalóvá vált szándékból, hogy minél tovább tartson [kiemelés tőlem – Sz. M.]. Mintha azt akarták volna, hogy a csehszlovák elvtársak érzékeljék, az történik, amit a Főparancsnok akar...”³⁸ – jelentették haza rendkívüli bátor nyíltsággal a tábornokok. Ennek fényében érthető, miért nem vonták be a munkába a magyar szakembereket.

Felmerülhet a kérdés, miért foglalkoztam ilyen részletességgel a „Šumava” gyakorlattal. Lehetne olyan a válasz, hogy azért, mert soha ilyen élesen még nem merült fel – 1956 október–novembere óta – a szocialista hadseregek közötti ellentét. Mégis sokkal fontosabb számomra, akitől különösen a rendszerváltást követő években sokszor megkérdezték, de inkább megkérdőjelezték: lehetett-e a Magyar Néphadsereg – ezáltal a Varsói Szerződés – tisztje magyar hazafi. Az én válaszom mindig az volt, hogy a magyar tisztiek döntő-döntő többsége, bár alapvetően azonosult a szocializmus eszméivel, a VSZ békefenntartó (elrettető) képességével, de mindenkor ELSŐSORBAN A HAZA VÉDELMERE KÉSZÜLTÜNK! Nos ezért vagyok hálás e gyakorlatnak – bármilyen szégyenletes volt is –, de még inkább *Oláb István* vezérőrnagy, kiképzési főcsoportfőnök, miniszterhelyettesnek, valamint *Szűcs Ferenc* vezérőrnagy, vezérkarifőnök-helyettesnek, hogy Kölcsey tanítása szerint szolgáltak,

³⁸ HL MN Zala 1968. 4/8. ő. e. (1968. 07. 05.) 6.

miszerint: „A HAZA MINDEN ELŐTT!”, és ezzel bebizonyították állításum megalapozott voltát.

Talán manapság nagyon sokan nem is tudják felmérni e két vezető tábornok – nem nagy szavak! – *hazaifúú bátorságát*, amikor annak érdekében, hogy a Magyar Népköztársaság ne kerülhessen a Csehszlovák Szocialista Köztársaság sorsára, hallatlan élesen és mindeddig példátlan nyíltsággal mutattak rá a szovjet és a VSZ katonai felső vezetés gátlástalanságára, arroganciájára, valamint mertek bátran érdemi javaslatokat megfogalmazni még a Politikai Bizottságnak is a magyar érdekek fokozottabb védelme érdekében – bár tudták, hogy jelentésük olyan bigott „bolsevik” kezén megy át, mint például *Biszku Béla* vagy a nem sokkal „puhább” *Komócsin Zoltán*. Pedig sokkal biztonságosabb, rizikómentesebb lett volna a többi szövetséges kollégához hasonlóan viselkedni, miszerint „[a] gyakorlatot meghatározó szovjet és csehszlovák álláspontokat illetően a résztvevő [sic!] lengyel, német és bolgár katonai vezetők a szovjet álláspontot követték, ennek adtak hangot –, bár lényegesen tapintatosabb formában”.³⁹

Csak példaként néhány idézet a két tábornok által a Politikai Bizottság számára készített és *Czimege Lajos* vezérezredes, honvédelmi miniszter – hasonló bátorságot igénylő – előterjesztéséből:

- „Az egész gyakorlat során megnyilvánuló rossz hangulat, a bizalmatlanság, az első titkár és általában a csehszlovák vezetők kéréseinek figyelembe nem vétele, a gyakorlat vezetési módszereinek hiányosságai, elég széles körben ismertté váltak a csehszlovák katonai vezetők és parancsnokok között. Azt tapasztaltuk, hogy a gyakorlat folyamán fokozatosan fejlődött bennük a személyi, nemzeti, önértékelési sére-

³⁹ HL MN Zala 1968. 4/8. ő. e. (1968. 07. 05.)

lem, nőtt a szubjektivitás, ami egyeseknél sajnos már szovjetellenességhez vezetett” (10–11).

- „A gyakorlatvezető törzs, a törzsfőnök, de különösen a Főparancsnok részéről tanúsított magatartás sajnos nem kívánatos irányba befolyásolta a helyzetet, ami a gyakorlat értékelésének idejére már szinte drámai szituációkhoz vezetett. Mindez azonban nemcsak a gyakorlatvezetőség *lebetséges politikai eligazításán* múltott. *A már korábban is tapasztalt sajnálatos tapintatlan módszerek* egy ilyen kiéleződött helyzetben hangsúlyozottabban jelentkeztek” (12). S ebből, a gyakorlat során szerzett negatívum következtében, *már a Hazájukat féltik a tábornokok*, ezért figyelmeztetik a Politikai Bizottságot, illetve javaslatot tesznek feléje: „Úgy tűnik, hogy *ezzel a módszerrel a jövőben normális körülmények között is számolni kell*. Ezért még inkább indokolt, hogy a Szerződés szövegében lévő pontatlanságokat *sürgősen és következetesen* a Politikai Bizottság korábban elfogadott álláspontja szerint *kiküszöböljék*. A gyakorlat tapasztalatai alapján, *kívánatos lenne továbbá pontosan szabályozni a Szerződés tagországai területén lefolytatandó közös gyakorlatok levezetésével összefüggő mindazon kérdéseket* is, amelyek egyértelmű megfogalmazása és betartása egyaránt *biztosítja* a gyakorlat szervezett lefolytatását, de különösen *a fogadó ország* és a gyakorlat vezetőinek *jogait és kötelességeit*... [kiemelések tőlem – Sz. M.]. A gyakorlat legfőbb mutatóinak [kezdeté, vége, mérete stb.] ismerete a résztvevők, de különösen a fogadó országok legfelsőbb párt, állami és katonai vezetése részéről elemi igény” (12–13).
- „Jelentős mértékben hozzájárult a feszültség növeléséhez, hogy a csapatok beérkezését [különösen számát és idejét tekintve] szovjet részről egyoldalúan kívánták meghatározni, nehezményezve a csehszlovák elvtársak ilyen irányú pontosítási, szabályozási és korlátozási törek-

véseit.⁴⁰ Ezzel kapcsolatban Kazakov elvtárs azt juttatta kifejezésre, hogy *egy szocialista országban nem képezheti vita, probléma tárgyát, mikor, hány szovjet katona mennyi időre akar az ország területére lépni* [kiemelés tőlem – Sz. M.], miután ők minden helyzetben és mindenkor, a szocializmus erejét növelik, a kommunisták támogatását erősítik” (14). [Sok más mellett, talán ez a gondolatsor lehetett a legmellbevágóbb a két magyar tábornok számára, valószínűleg ebből értették meg leginkább, hogy a szovjet nagyhatalom szoldateszkái csak egy-egy provinciának tekintik a szövetséges államokat. – Sz. M.]

Mindezek elkerülésére *Oláh István* és *Szűcs Ferenc* vezérőrnagyok nyomatékosan javasolták a Politikai Bizottság részére a legfontosabb lépések megtételét. (Lásd a következő oldalon.)

A fenti, 20 oldalas jelentést *Czinege Lajos* vezérezredes, honvédelmi miniszter terjesztette elő a Politikai Bizottság 1968. július 9-i ülésén, hangsúlyozván: „Jelentésükben foglaltakat rövid ott tartózkodásom alatt szerzett személyes benyomásaim, valamint Csémi Károly altbgy. elvtárs tapasztalatai is alátámasztják” (21). A jelentés végén, utóiratként még rögzítette, hogy annak lezárását követően jutott tudásukra, miszerint a gyakorlaton részt vett szovjet törzsek változatlanul Csehszlovákia területén tartózkodnak, illetve a lengyel részről a gyakorlatvezető törzsében tevékenykedett katonai vezetők hazautaztak, a hadseregtörzs viszont még nem.

Főként a két jelentéstevő, de még az előterjesztőnek is többször említett, a Haza iránt érzett aggodalma által vezérelt személyes bátorságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a Politikai Bizottság nem vagy *nem mert* nyíltan

⁴⁰ Ugyanis, amikor a szovjet fél újabb kötelék behozatalának szándéka ismertté vált, a csehszlovák vezérkari főnök indoklást kért, mire Kazakov hadseregtábornok Csehszlovákiában (!) lehazárulózta ezért a vezérkari főnököt, és ekkor követte el a jelentés folytatásában olvasható „retteget”.

4./ A gyakorlat egész levezetésének tapasztalatai sajnálatosan igazolták a Szerződés hiányosságainak, pontatlanságának és rendezetlen területeinek tarthatatlanságát, Ezek meggyőzően bizonyítják, hogy fenntartásuk előbb, vagy utóbb éppen a Szovjetunió tekintélyének csökkenéséhez, a Szerződés gyengüléséhez vezethet.

Ennek elkerülésére szükség van:

- a Szerződés szövegének általunk tervezett pontosítására a Politikai Bizottság határozata alapján;
- az ugynevezett közös gyakorlatok megszervezésével és levezetésével kapcsolatos alapvető, elvi jelentőségű kérdések behatárolására, kötelező érvényű betartására.

A 20 nap alatti élmények hatására és az ügyért való felelősségérzet alapján bátrak vagyunk azt javasolni, hogy valamilyen elfogadható módon juttassuk a szovjet párt és kormány vezetői tudomására, hogy egyes szovjet katonai vezetők gyakori apolitikus, tapintatlan és sértő magatartása objektíve árt a Szovjetunió tekintélyének, a Varsói Szerződés egységének.

Budapest, 1968. július hó "5" -n.

Oláh István

/:OLÁH ISTVÁN vezérőrnagy:/
honvédelmi miniszterhelyettes

Szűcs Ferenc

/:SZÜCS FERENC vezérőrnagy:/
MNVEF. helyettes

jelentőséget tulajdonítani a szerzett tapasztalatoknak és félelmeknek. Ugyanis a jelentéssel kapcsolatban a következő – semmitmondó – határozatot hozta: „A Politikai Bizottság a jelentésben foglaltakat tudomásul veszi. Úgy értékeli, hogy a megtartott hadgyakorlat a kítűzött célokat elérte, s hasznos volt. [Ezek, nem a jelentést, hanem az EFEF által kiadott sajtóközleményét olvasták! – Sz. M.] Ugyancsak megállapítja: a körülmények nem voltak kedvezőek arra, hogy Czinege Lajos elvtárs Csehszlovákiába utazzon, s a miniszteri látogatás zavarokra vezetett. A jövőben az ilyen jellegű látogatások ügyében körültekintőbben kell eljárni. [Nagyon kemények... Igaz, ez veszélytelenebb, mint a javaslatoknak megfelelő megelőző lépéseket megtenni, illetve könnyebb, mint a korábbi határozatokra visszaemlékezni! – Sz. M.]⁴¹ A megtartott hadgyakorlat tapasztalatairól Czinege Lajos elvtárs a soron következő ülés alkalmából tájékoztassa a Minisztertanács tagjait. A tájékoztatás módjáról és mértékéről [tehát még a miniszterek sem tudhattak meg mindent – Sz. M.] Fock Jenő elvtárrsal konzultáljon. A hadgyakorlatról készített részletes jelentésben foglaltakat a Politikai Bizottság tagjai a Központi Bizottság Irodáján megismerkedhetnek.”⁴²

Az is egyértelmű, hogy a miniszternek – a többi kollégájához hasonlóan – *ki kellett látogatni*, egyrészt, mert a csehszlovák katonai vezetők várták [sőt, bárati gesztusként Svoboda köztársasági elnök is fogadta – Sz. M.], másrészt pedig éreztetni kellett odafigyelését a – láthatóan nehéz, feszült helyzetben, „lekezeltként” kint tevékenykedő – magyar katonák iránt. Legfeljebb, amikor egyértelművé vált a vele szemben tanúsított minősíthetetlen főparancsnoki magatartás, akkor meg kellett volna elégednie a magyar törzseknél teendő látogatással. Az már tényleg méltatlan volt, hogy minden megalázó előzmény ellenére, még 25-

⁴¹ Úgy látszik, „kihagyott” a memóriájuk, tudniillik, a Pol. Biz. június 11-i határozata kimondta: „A Politikai Bizottság a Varsói Szerződés néhány egységének Csehszlovákiában folyó gyakorlatáról szóló tájékoztatót tudomásul veszi, s *belyesli* [kiemelés tőlem – Sz. M.], hogy a gyakorlat meghatározott fázisában Czinege Lajos elvtárs néhány napra Csehszlovákiába utazzék” HL MN Zala 1968. 4/8. ó. e.

⁴² Uo.

én is erőlködött a találkozó létrejöttén, „[e]rre azonban nem került sor, mert bár késő estig a Főparancsnok törzsénél tartózkodott, Jakubovszkij elvtárs nem érkezett meg és sem üzenetet, sem közlést nem hagyott, mint ahogy nem vett részt a csehszlovák elvtársak által előre bejelentett és a helyszínen megtartott vacsorán, sem ő, sem a törzsfőnök”.⁴³

Summa summarum, még örülhetett is a katonai felső vezetés, hogy ezzel az enyhe ejnye-bejnyével megúszták ezt, a *nemzeti érdeket reálisan veszélyeztető* „szövetségi” magatartásnak a bátor és példátlan őszinteséggel történt feltárását.

Egy – talán – érdekes momentumként érdemes visszatérni az idézett jelentés utolsó bekezdésének azon részére, miszerint a főparancsnok és törzse minősíthetetlen magatartását valamilyen formában célszerű lenne jelezni a legfelsőbb szovjet pártvezetés részére. Nos – sajnos – semmilyen levéltári nyomát nem találtam arra, hogy ezt megtette-e *Kádár János Leonyid Brezsnyev*⁴⁴ felé. Az viszont tény, hogy – mert *Jakubovszkij* marsall „érinthetetlen volt” – az „aranyzájú” *Kazakov* hadseregtábornokot tették meg bűnbaknak. Legalábbis erre utal – áttételesen – az a tény, hogy a megszállást követően nagyon rövid idő múltával nyugállományba helyezték, az ismert második világháborús személyiséget, *Stemenko*⁴⁵ hadseregtábornokot nevezték ki utódául.

⁴³ Uo. 16.

⁴⁴ Brezsnyev, Leonyid Iljics (1906 [az új naptár szerint 1907] – 1982) politikus, a Szovjetunió marsallja és négyszeres Hőse. 1964–1982: az SZKP főtitkára; 1960–1964, illetve 1977–1982: a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke. http://hu.wikipedia.org/wiki/Loonyid_Brezsnyev (a letöltés ideje: 2007. ok. 18.).

⁴⁵ Stemenko, Szergej Matvejevics (1907–1976) hadseregtábornok. 1943-tól a Vezérkar hadművelleti csoportfőnöke, majd főcsoportfőnöke. Vezérkarifőnök-helyettes, majd vezérkari főnök, miniszterhelyettes (1948–1952). 1962-től a Főtörzs főnöke, a Szárazföldi Csapatok parancsnokának első helyettese, majd főcsoportfőnök, a vezérkari főnök helyettese, 1968-tól első helyettese, az EFE törzsfőnöke. *Vojeműj...* i. m. 821–822. Ő, már sokkal jovialisabb volt elődjénél, vele már viccelődhetett is tanártársam, alezredesi rendfokozatú magyar tolmácsa: egyik magyarországi tartózkodása során ajándékot keresendő feleségének – tolmácsa javaslatára – 6 darabos bugyizzettet vásárolt. Ezt követően megkérdezte, miért más-más színűek. „Jelentem, mert a hét minden nap-

Mint az eddigiekből is egyértelműen kiderült, a „Šumava” gyakorlat a rövidesen bekövetkező megszálló hadművelet főpróbája volt. Következő lépés a bolgár, a lengyel, a magyar, a német és a szovjet pártok vezetőinek, valamint kormányfőinek [a csehszlovákok nem fogadták el a meghívást – Sz. M.] 1968. július 14–15-én tartott varsói tanácskozása volt. Itt rögzítették azt a magyar álláspontot, miszerint: „A csehszlovákiai helyzet rendezésére politikai megoldásokat kell keresni, s óvni kell a jelenlévő testvérpártokat a katonai beavatkozástól.”⁴⁶ Ez a vélemény nem ad hoc volt, mivel szovjet részről már napok óta folyt a magyar politikai és katonai vezetés „megpuhítása” annak érdekében, hogy egy újabb [hol kimondták: Csehszlovákia területén, hol csak rébuszokban beszélve: Magyarországtól északra eső területen – Sz. M.] gyakorlathoz kérnek egy-két magyar hadosztályt.

E magyar álláspont, ha nem is volt ad hoc, mindenesetre pusztába kiáltott szónak bizonyult, ugyanis az MSZMP KB fenti törekvéssel szöges ellentétben állt a militáns körök újabb lépése, miszerint *Provalov* vezérezredes, a Déli Hadseregcsoporthoz parancsnoka augusztus 9-én jóváhagyta az „1968. 8. 11–20. között térképen végrehajtható közös gyakorlat levezetésének NAPTÁRI TERVÉ”-t.⁴⁷ [Ez még tényleg térképen zajlott, de mint a 21-i csehszlovákiai megszállásra való közvetlen felkészülés – Sz. M.] Nem sokkal ennek befejeztét követően – július 29-én – a Déli Hadseregcsoporthoz teljes harckészültségbe helyezték. E kötelék alkotóelemévé vált a megerősített magyar 8. gépkocsizó lövészhadosztály (Zalaegerszeg) is. Amikor kezdett körvonalazódni tényleges feladata, akkor voltak, akik ezt ellenezték, és bizonyos körben hangot is adtak neki. Így a Belügyminisztérium (BM) III/IV. (Katonai Elhárítás) csoportfőnökének 1968.

ján más színűt kell felvenni!” „De hát, ez csak 6 darabos!” – leplezte le a tolmácsot a tábornok. De nem is lett volna „székely göbő” a kollégám, ha nem tudta volna kivágni magát a slamasztikából: „Hadsereg-tábornok elvtárs jelentem, Magyarországon a nők vasárnap nem hordanak bugyit!” HL MN Zala 1968. 4/8. ő. e. (1968. 09. 05.).

⁴⁶ Csendes–Gellért i. m. 306.

⁴⁷ HL MN Zala 1968. 8/16. ő. e. (1968. 08. 09.).

július 30-án kelt 61-II-123/68. számú jelentése⁴⁸ szerint az egyik rétsági főtiszt „helyteleníti a katonai intézkedéseket, mert szerinte egy kis országot könnyű térdre kényszeríteni, s hangoztatta, nem érti azt sem, miért kell álláspontunkat rákényszeríteni másra, ha az ő értelmezésük eltér a miénktől” (91. f.).

A Déli Hadseregcsoport első lépcsőjét képező csapatok augusztus 20-án 22 és 24 óra között – a határtól való távolságuk függvényében – megkezdtek az előrevonást úgy, hogy 21-én 01.30-ra elérjék a megindulási pontjaikat. Az ennek állományába tartozó 8. gépkocsizó lövészadosztály esetében ez, a határ magyar oldalán, 3–5 km-es mélységben volt kijelölve. Mivel *Grecsko* marsall augusztus 21-én 0 óra 10-perckor megparancsolta az előrevonás meggyorsítását⁴⁹ – talán félve a hadmozdulat csehszlovák részről történő felderítésétől? – a szovjet 13. gárdaharcocsi- és a 254., illetve a magyar 8. gépkocsizó lövészadosztályok menetből, nagy sebességgel átlépték az államhatárt – ez utóbbi magasabb egység 02.00-kor a Balassagyarmat, Homok és Szalka körzetekben (12–13).

Sajnos, már ekkor bekövetkezett a – hál’ istennek meglepően kisszámú – tragikus (rendkívüli) események legelsője: a menet végrehajtása során a 33. gépkocsizó lövészszred egyik T-54 harcocsija megcsúszott az Ipoly-híd macskakövén, és ennek következtében a korlátot áttörve a folyópartra zuhant. A harcocsis tornyában álló parancsnok: a kétgyermekes *Bogáth József* tartalékos alhadnagy életét vesztette.⁵⁰

Csehszlovák részről fegyveres ellenállásra nem került sor, de már – a szovjet csapatok esetében – „a határon történt átlépés után a városokban és a falvakban a menetvonalakon huligán elemekből álló tömegek kezdtek meg-

⁴⁸ HL MN Zala 1968. 68. ő. e. (1968. 07. 30.).

⁴⁹ HL MN Zala 1968. 8/16. ő. e. (1968. 09. 22.).

⁵⁰ „*A dolgozó népet szolgálom!*” Forráskiadvány a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból 1957–1972. Szerkesztette és a lábjegyzeteket írta: dr. Ehrenberger Róbert. TONYO-GRÁF Nyomdai és Grafikai Stúdió Budapest, 2006, 183.

jelenni, akik minden eszközzel igyekeztek egységeink előrevonulását megzavarni. Barrikádokat [sic!] építettek helyi közlekedési eszközökből, az elhaladó harckocsikra és gépkocsikra köveket és gyúlékony anyagot tartalmazó palackokat dobáltak, lefeküdtek az utakra, bevonva ebbe nőket és gyermekeket is, egyes helyeken pedig kézfegyverekből lövéseket adtak le csapatainkra... Mindezen tevékenységek következtében 2 katonánk elesett és 14 megsebesült. 819 gépkocsi vezetőfülkéjének ablakát betörték, 449 gépkocsi fényszórót [sic!] és 476 kereső fényszórót [sic!] összetörték, összetéptek 71 ponyvát, megsérült 20 autóhűtő, 24 harckocsin és 4 BTR-en megsérült a járművek külsején elhelyezett kiegészítő berendezés” (15) – jelentett az augusztus 21–22-i eseményekről *Zaharov*⁵¹ marsall, vezérkari főnöknek *Provalov* vezérezredes.⁵²

Szerencsére a magyar erők simábban „megúszták” a megszállás első óráit. *Kiss Lajos*⁵³ vezérőrnagy, a helyiekkel megoldandó politikai feladatok végrehajtására létrehozott különleges csoport parancsnoka az augusztus 21-én 20.07-kor elküldött 02522. számú rejtjelzett táviratában arról számolt be, hogy „ÉRSEKÚJVÁRBAN a járási PB és a járási tanács vezetőivel írásbeli megállapodást kötöttünk a rend fenntartása érdekében... a járási titkár és a munkásőrség PK-ának jelenlétében végigmentem a főtéren. Bevonulásunkat a lakosság jogtalannak, törvénytelennek minősítette. Durva beszédet használtak”⁵⁴ – szolt az őszinte jelentés.

⁵¹ Zaharov, Matvej Vasziljevics (1898–1972) a Szovjetunió marsallja, a Szovjetunió kétszeres Hőse, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Hőse. 1943–1945-ben a 2. Ukrán Front törzsfőnöke, majd az 1945–1949. és 1963–1964. években a Vezérkari Akadémia parancsnoka; vezérkarifőnök-helyettes (1949–1952). 1952-től a Szovjet Hadsereg főszemlélője, a Leningrádi Katonai Körzet parancsnoka, a németországi szovjet hadseregcsoport főparancsnoka. 1960–1963 és 1964–1972 között vezérkari főnök, a védelmi miniszter első helyettese. *Vojennij...* i. m. 270.

⁵² HL MN Zala 1968. 8/16. ó. e. (1968. 09. 22.).

⁵³ Kiss Lajos (1925–) vezérőrnagy, az 5. Hadsereg parancsnokának politikai helyettese, majd a Magyar Honvédelmi Szövetség (MHSZ) főtitkára.

⁵⁴ HL MN Zala 1968. 8/14. ó. e. (1968. 08. 21.).

A hadműveletet végrehajtó katonák egy része továbbra is kereste a válaszokat kétségeire. Ugyanis a BM III/IV. csoportfőnökének augusztus 22-én kelt 61-II-171/68. számú jelentése⁵⁵ azt sem kendőzte el, miszerint többen megfogalmazták az igényt: név szerint, kik hívták be a szövetséges csapatokat Csehszlovákiába, ugyanis kétségbe vonják ennek tényét. Az ugyanezen a napon felterjesztett 61-2411/68. számú jelentés⁵⁶ már komolyabb gondokról is számot adott. Így például arról, hogy több helységben „Magyar megszállók, mars haza!” feliratokkal találkoztak. Úgyszintén jelentettek – a korábban említett – „afférról” is: „Nové Zámky [Érsekújvár] helységben 21-én több alkalommal tömegtüntetés volt a helyi pártház előtt, majd a tárgyalást folytató Kiss Lajos vezérőrnagyot és a kíséretében lévő tiszteket a tömegben lévő huligánok és lumpenproletárok tettelegesen inzultálták. Kiss vezérőrnagyot és a kíséretében lévő tiszteket a biztosító katonák csak riasztó lövések leadása után tudták a tömegből a gépkocsizhoz kísélni.”⁵⁷ Arról is beszámolnak, hogy egyre több magyar katonai gépkocsit dobálnak meg, illetve próbálnak felborítani.

Bár alapvetően a katonai felső vezetés bizonyos pozitív megnyilvánulásainak a bemutatására vállalkoztam, egy pár mondat erejéig hagy tegyem meg ugyanezt egy diplomatával kapcsolatban is. Rendkívül érdekesnek ítélném ugyanis *Kovács Imre* prágai nagykövet augusztus 24-i helyzetjelentésének⁵⁸ nyíltsága: „A katonai fellépés nem érte el politikai célját, sőt olyan helyzet állott elő, aminek elkerülése végett határoztuk el ezt a lépést... A katonai beavatkozás következtében még veszélyesebb nemzeti egység alakult ki... Az elmúlt 4 nap alatt állampolgári, hazafiúi és párttagi kötelezettség normája lett a »meg-

⁵⁵ HL MN Zala 1968. 68. ő. e. (1968. o8. 22.).

⁵⁶ Uo. 92. f.

⁵⁷ E finom megfogalmazás valós tartalma – amit a tábornok közvetlen biztosítását ellátó egykori tisztiiskolás szakasztársam, majd tanszékvezető utódom mesélt később nekem –, hogy a fent említett durvaságokat lenyelte, de amikor valaki leköpte, akkor irtózatossá adta az illető értésére, hogy ezt már egy magyar tábornok nem hagyhatja megtorlás nélkül. S ekkor löttek a levegőbe a tömeg visszatartására, amíg a tábornokot gépkocsikba ültetve kimentették.

⁵⁸ HL MN Zala 1968. 68. ő. e. (1968. o8. 24.).

szállók« elleni harc. Katonai lépésünk következtében eltűnt a megosztottság és a nézetkülönbség [a] párton belül. Ma már csak »becsületes hazafi«, vagy pedig »hazaáruló kollaboráns« megoszlás létezik. Mindennek következtében kialakult az össznépi összefogás az 5 testvérország ellen, a CSKP, annak vezetői, a párt januári politikája és akcióprogramja védelmében. A kialakult helyzet igazolta a magyar pártvezetés azon korábbi feltételezését, hogy a Dubcek-i garnitúrán kívül nincs életképes, a tömegek által is elismert más csoport, amely alkalmas lenne a problémák megoldására... Katonai akciónk imponáló gyorsasággal zajlott le. [...] Szembetűnő, hogy a csapatok nem voltak felkészülve a politikai-propaganda feladatokra, katonai igazgatási feladatokra... A fentiekből az alábbi következtetéseket vonhatjuk le: Katonai akciónkkal nem sikerült elérni a kitűzött politikai célt. Nem konszolidálta a helyzetet, hanem tovább élezte és a helyzet rosszabb, mint megelőzőleg. A helyzetet az súlyosbítja, hogy a katonai akció végrehajtásának taktikája egy más politikai feltételezésre alapult mint ami létrejött, s mégsem változtattunk azon. Akciónk következtében teljesen új helyzet alakult ki Csehszlovákia és az 5 szocialista ország között. A fő tüzet továbbra is a Szovjetunió ellen irányítják és egyelőre nem tesznek különbséget a többi négy ország között. A magyar párt, Kádár elvtárs tekintélye, amely kapcsolataink alakulásában pozitívan éreztette hatását, elveszett. Figyelembe kell vennünk azt a körülményt is, hogy a szocialista országok vezetői közül Kádár elvtárs találkozott legutoljára Dubcekkal és ennek kapcsán vonják le azt a következtetést, hogy ez a találkozó döntő volt a katonai akciónk megindításában” (196–199. f.) – szövege *Kovács Imre* nagyon őszinte, lényegre törő jelentése, amelyből nem az tűnik ki, mintha a nagykövet egy gerinctelen, karrierista „csinovnyik” lett volna.

Talán csak ehhez a nagyköveti helyzetértékeléshez, illetve a korábban részletesen idézett *Oláb-Szűcs*-jelentéshez hasonlítható – a különben meg lehetőségen sok „érdekes” vagy „figyelemre méltó”, sőt *tiszteletre méltó* észrevétel, megnyilatkozás mellet – a *Szűcs Ferenc* vezérőrnagy által, a honvédelmi mi-

niszter számára készített emlékeztető a szeptember 2-án tett szóbeli jelentéséről, amelyet a HM Titkárságon 00717. számon iktattak.⁵⁹ Bevezetőjében utalt arra, hogy „[a] csehszlovákiai eseményekkel kapcsolatban a tényszerű adatokat folyamatosan jelentettem. Ezek ismétlése nélkül néhány kérdésre szeretnék rámutatni” (1). Ezt követően, közel 5 oldalon sorolta lényegi észrevételeit, amelyek legfontosabb gondolatait csak a legkevesebb kommentárral szabad idéznem.

Már az első problémakör is mellbevágó: „Az események alakulása a szovjet katonai vezetőköt – de a politikai vezetést is – meglepte, váratlan fordulat elé állította. A katonai akció példás végrehajtása mellett a politikai előkészítés, talán egyetlen elképzelése sem »futott be«. A tömegek reagálása, azoknak a vezetőknek a politikai és szervezeti [nem inkább szervezői? – Sz. M.] ténykedése, akikre már a »Sumava« gyakorlat alatt is látszott, hogy támaszkodunk, csődöt mondott. Az új helyzet megoldására a politikai vezetés [katonai] nem volt felkészülve, ezért kapkodás, bizonytalanság... jellemezték a helyzetet” (1).

Ezt követően a megszállók számára „váratlan helyzet” kialakulásának okait próbálta csokorba szedni. Ezek között említette a következőket:

- A tömegeknek a *Svoboda*, *Dubček*, *Černík* hármas politikája melletti felsorakozása és a *katonai beavatkozás egyértelmű elutasítása* [kiemelés tőlem – Sz. M.]; a nemzeti önérték meghatározóvá válása, amely a korábban az említett vezetőkkel szemben állókat is csatlakozásra bírta.
- A helyzet koncepcionális, merev, alapvetően helytelen információk alapján való megítélése. Az illetékesek aztán ezekhez a koncepciókhoz keresték az érveket, illetve az igazolást, az események dinamikus szemlélete helyett. „Ennek következtében mind azok, akire [sic!] számítottunk – tehetségtelen, szervező képtelen [sic!], talán felelőtlen

⁵⁹ HL MN Zala 1968. 4/8. ő. e. (1968. 09. 02.).

ígérgetésekkel is terhelt személyiségeknek bizonyultak, minden tömegbefolyás nélkül. (*Bilák*⁶⁰ *házájában a kormány megalakulásáig egyetlen embert sem találtunk, aki hajlandó lett volna velünk együttműködni*) [kiemelés tőlem – Sz. M.]. Kialakult egy olyan helyzet, hogy rákényszerültünk olyanokkal való együttműködésre, akiknek a politikai életből való eltűnésére számítottunk – csak előbb politikai, emberi és személyi becsületükben megaláztunk. Akikre »esküdtünk« – semmivé váltak [sic!] – akiket ellenségnek tekintettünk – jelenleg azokra támaszkodunk” (2).

Ezt követően az új vezetést – amely „kínos szünet után jött létre” – a következő jellemezte:

- Egységes abban, hogy a reális helyzetet kell figyelembe venni és kiutat találni.
- „Erőt véve politikai, emberi elképzeléseiken és érzéseiken”, valószínűleg mindent teljesíteni fognak.
- „Ideológiai felfogásuk nem változott, *lépéseinket tragédiának tartják* [kiemelés tőlem – Sz. M.] (az egész munkásmozgalom tragédiájának,

⁶⁰ Bilák, Vasil’ (1917–2014) ruszin származású szlovák politikus. Eredeti foglalkozás szabó volt. 1955–1968 és 1969–1971 között a Szlovákia Kommunista Pártjának (KSS) Központi Bizottságának a tagja, 1962 és 1968 között a titkára, 1968 januárjától augusztusig a főtítkára volt. 1968 áprilisától Csehszlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága (ÚV KSČ) Elnökségének a tagja, ugyanez év novemberétől titkára is volt egészen 1988 decemberéig. Főleg a külpolitikára és a párt ideológiájára volt jelentős befolyással. 1960 és 1989 között az országgyűlés majd a szövetségi közgyűlés tagja volt. Egyike volt annak az öt csehszlovák keményvonalas kommunista politikusnak, akik 1968-ban aláírták azt a meghívó levelet, amelynek alapján a Varsói Szerződés csapatai megszállták Csehszlovákiát. Bilák ellen, 1991-ben vizsgálat, 2005-ben pedig eljárás indult az intervenciót elősegítő levél megírása miatt. Az eljárást 2011-ben zárták le minden ítélet nélkül, részben amiatt, mert a tanúk ekkor már nem éltek. Hu.wikipedia.org/wiki/Vasil'_Bilak (a letöltés ideje: 2014. 03. 13.).

minek még beláthatatlan következményei lesznek – de ezt most nem vitatják, félreteszik)” (2–3).

- Mögöttük teljes népi nemzeti egység jött létre, soha nem látott tömeges fegyelmezettséggel „(utasításra pl. Pozsonyt két nap alatt lemosták)” (3).

A harmadik problémakörben a „csehszlovák események” második szakaszával foglalkozott *Szűcs Ferenc* vezérőrnagy. E szerint: „Jelenleg már egy új szakaszában járunk az eseményeknek, amelyre az első szakasz eseményei következtében a konszolidációnak egy teljesen megváltozott helyzet alapján indulunk neki, érzésem szerint felkészületlenül, ellentmondásosan. Megmaradtak a régi vezetők (akikre nem akartunk támaszkodni). *Fegyveresen kényszerítettünk ki intézkedéseket, melyeket megtesznek, amelyeknek lesz politikai kibatása* [kiemelés tőlem – Sz. M.] – de az egész helyzet alapvető kérdésére a politikai megoldásra megfelelő tervünk nincs... Súlyosbítja a helyzetet, hogy az eredeti koncepciót sugallók, szervezők (pl. prágai szovjet követség, különböző megbízottak) ma is folytatják munkájukat, kialakult egy olyan helyzet, hogy azok »szaladva a pénzüik után«, igazolni akarva magukat, most ismét mellékvágányra juttathatják a legfontosabb kérdést a politikai konszolidációt... A várt polarizációnak eddig semmi jelét nem tapasztaltuk, sőt egyre erősödő tömörülés és egység van kialakulóban a jelenlegi vezetés mellett, még a baloldal is beállt” (3–4).

A következőkben a katonai irányítással és a Csehszlovákiában létrehozni tervezett 133 kommandatúrával (helyőrség-parancsnoksággal) foglalkozott röviden a magyar vezérkarfőnök-helyettes. Kifogásolta az egységes vezetés hiányát és az átgondolatlanságot: „Az öt ország katonai vezetése több részre esik széjjel (DHDSCS, ÉHDSCS [Északi Hadseregcsoport]), Legnicében [Dél-Lengyelország, az ÉHDSCS főhadiszállása] *Jakubovszkij* és *Stemenkó* – de az egészet *Grecskó* vezeti külön-külön Moszkvából, de működik már egy kormánybizottság, mely a 133. [elírás a pont, helyesen 133] kommandatúrán keresz-

tül akar dolgozni, ugyanakkor a katonai határok nem esnek egybe a felállt és életre kelt csehszlovák közigazgatási határokkal, működik a szovjet követség – befolyással mindenre, ezzel szemben van egy elvileg [nem inkább: elveiben?], szervezetileg egységes csehszlovák vezetés” (4).

Bár az egész jelentést rendkívül fontosnak, ideológiáktól és esetleges „elvárásoktól” mentes, abszolút szakmai, ugyanakkor tiszteletre méltóan bátor; a megszálltak iránt szimpátiát kifejező, a „Nagy Testvért” bírálni merő iratnak tartom, mégis, a következő oldalon látható benyomása és a magyar érdekeket maximálisan szem előtt tartó javaslatai a leglényegesebbek, legtöbbit mondóak. (Csémi altábornagy már szeptember 3-án megküldte *Biszku Béla* útján *Kádár Jánosnak*, illetve a KB Titkárság tagjainak).

A magyar politikai és katonai vezetés folyamatos erőfeszítéseket tett a válság mielőbbi megoldása érdekében. Ezt bizonyítja *Czinege Lajos* vezérezredes 1968. szeptember 5-i „Feljegyzés”-e, amelyet a Politikai Bizottsághoz terjesztett fel az előző napon *Grecsko* és *Jakubovszkij* marsallokkal, Moszkvában lefolytatott megbeszéléséről.⁶¹ Ennek során *Czinege* vezérezredes hangsúlyozta, hogy „Politikai Bizottságunkat és kormányunkat [az ekkor divatos varázsszavak!] foglalkoztatja a jelenlegi helyzet és a helyzet várható alakulása... a helyzet katonai vonatkozásait szeretnénk most konzultálni [sic!]... szeretnénk tisztázni, hogy a szovjet elvtársak gyakorlatilag hogyan képzelik a szövetséges csapatok további tevékenységét... Zavaró, hogy egy sor kérdésben nincsenek pontos információink [például a csapatok vezetése, kommandatúrák szerepe, a városokból való kivonás rendje, a »rend« értelmezése, a kivonással kapcsolatos döntések meghozatalára ki illetékes stb.]. Fontosnak tartjuk, hogy fel legyünk készülve a csehszlovákok esetleges olyan kezdeményezésére, hogy kétoldalú tárgyaláso-

⁶¹ HL MN Zala 1968. 4/8. ő. e. (1968. 09. 05.).

5. Bonyomlás szerint a legfontosabb most:

- a politikai rendezés átgondolt, új koncepciójának kialakítása;

- a végleges katonai beállítás sürgős létrehozása /onok éppen ellenkező, ellentétes tendenciája érvényesül/. Megállapítani a véglegesen maradó csapatok nemzetiségi összetételét, létre-

és magyar katonák

hozni egy egységes parancsnokságot /lehető közepes hadsereg-csoport/, mely az egységes csehszlovák kormányral az egész ország területére működne együtt, egységes szellemben. A maradó csapatokat minél gyorsabban végleges helyükre csoportosítani, kommandaturákat csak a megreszélhelyeken létrehozni, a többi sürgősen kivonni.

6. Felvetem még a mi szerepünket. Minden bonyomlás szerint az egész akción belül a németek részvétele után a mi részvételünk érinti külön is a legmélyebben a vezetőket és a közvéleményt. Ennek két alapvető oka is lehet: egyik a történelmi terheltség, a másik a közelmúlt eseményei.

Feltétlen meg kell keresnünk azt az időpontot, amíg a csehszlovák helyzet és a nemzetközi munkamegosztalom, a csehszlovákiai magyar kisebbség érdekében hasznos az ottlétünk s eg. perccel sem maradni tovább. Véleményem szerint minél hamarabb következik ez be, annál jobb.

Deák János

Másolat készült: 2 példányban
Egy példány: 5 lap
Szsz.: 372/316
Engedélyezte: Deák János altbgy.
1-2.sz.pld. a HVG. Ügyv.o.részére

kat kezdjenek az egyes államokkal... Mielőbb rendezni kell a Csehszlovákiában tartózkodó csapatok jogi státuszát..." stb. (1–2).

Grecko marsall – mindjárt a kezdetén – meglepte magyar kollégáját, amikor kijelentette: „Katonai szempontból a nehézség abból ered, hogy nem barátként [???], hanem ellenségként fogadtak bennünket” (3–4). Ugyanakkor, úgy vélte, ha a szövetséges csapatok most kivonulnának, akkor a helyzet nem jobbra, hanem éppen rosszabbra fordulna, „[k]övetkezésképpen addig kell csapatainknak ott tartózkodniuk, amíg el nem érjük azt a célt, hogy a CSSZK ismét szilárd tagja legyen a szocialista tábornak” (4) – fejtette ki véleményét a marsall. Ehhez a városokban és a vidék nagy részében 3–4 hónapot vélt szükségesnek, de „összállami viszonylatban” ennél is többet. Csak azokból a városokból vonják ki fokozatosan a csapatokat, ahol nyugalom van. Ha ez tömegessé válik, akkor lehet szó arról, hogy a csapatok egy része elhagyja Csehszlovákiát, illetve egyezményt sikerül kötni a csehszlovák kormánnyal arra vonatkozóan, hogy a csapatok egy része huzamos ideig (több év) az ország területén maradjon. A csapatok mennyiségének csökkentése, illetve az országból kivonása viszont már az öt ország kormányának hatásköre, amelyet meg kell előznie a honvédelmi miniszterek, illetve a kormányképviselők megbeszélésének. Ugyanakkor aláhúzza – nem véletlenül! –, hogy ki kell viszont zárni annak lehetőségét, miszerint a csehszlovák katonai vezetők kétoldalú tárgyalásokat folytassanak az 5 ország katonai illetékeseivel. A későbbiekben – sodorta a mézesmadzagot – tervezik a csapatok egységes parancsnokságának a létrehozását, amelyben a szövetséges hadseregek képviselői fognak dolgozni. A „huzamos ideig” Csehszlovákiában maradó csapatok státuszát kb. olyannak tervezik, mint az ideiglenesen Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokét.

Czimege vezérezredes, miután megköszönte a válaszokat, szükségesnek tartott további pontosításokat. Így fontosnak vélte az Északi HDSCS-nál is az öt ország képviselőinek a jelenlétét. Még jelentősebb és lényegre törőbb volt, amikor

„kifejtette, hogy nemcsak arról van szó, hogy az öt állam nem egyenlő erővel van jelen Csehszlovákiában, de az egyes országok politikailag is különböző helyzetben vannak. A népek közötti történelmi kapcsolatok alapján a szovjet csapatok jelenlétét a csehszlovákok könnyebben eltűrik, mint a német, vagy a magyar csapatokét” (8). Ezért, nagyon taktikusan felvetette, hogy a csapatcsökkentés keretében először a német, magyar és bolgár csapatokat vonják ki az országból, ami „már önmagában is minőségileg új helyzetet teremtene”. Ez utóbbira reflektálva, *Grecko* marsall annak a véleményének adott hangot, hogy ebben a kormányoknak kell dönteni. E feljegyzést *Biszku Béla* szeptember 7-én szignálta, és javaslatára 9-én megismerkedett vele *Komócsin Zoltán* is. *Kádár János* szignója nem látható, de *Czimege* vezérezredes szeptember 7-én szintén megküldte ezt *Febér Lajosnak* és *Fock Jenőnek*, és mindkét levélen szerepel az a kitétel, miszerint „Kádár elvtárs döntése szerint a Politikai Bizottság tagjai részére írásos jelentés nem kerül szétküldésre, hanem az anyag a Politikai Bizottság legközelebbi ülésére készülő elemző anyagok összeállításánál lesz figyelembe véve”.

Szeptember 9-én és az azt követő napokban érdekes telefonbeszélgetések zajlottak Budapest és Moszkva között, ami megvilágítja a magyar honvédelmi miniszter bizonyos mérvű befolyását az ügyek menetére. Ugyanis *Czimege* vezérezredes szeptember 9-én 08.30-kor telefonon felhívta *Grecko* marsallt, és értetlenségét fejezte ki azzal kapcsolatban, miszerint pár nappal ezelőtt Moszkvában abban egyeztek meg, hogy az EFE törzse létrehozásának munkálatait nyugodtabb időszakra – kb. november–decemberre – halasztják, amikor is miniszteri szinten folytatják. Ezzel szemben, szeptember 6-án *Stemenko* hadsereg tábornok 13-ára vezérkarfőnök-helyettesi értekezletet hívott össze ebben a témában. „Számunkra ez az eljárás és ez a helyzet érthetetlen és továbbra is az eredeti álláspontot tartjuk fenn”⁶² (1) – hangsúlyozta. Válaszában szovjet kollégája rámutatott, hogy ez utóbbi csak munkaértekezlet, és a miniszteri ér-

⁶² HL MN Zala 1968. 4/8. ő. e. 0743/VK. Titk. (1968. 09. 09.).

tekezet előkészítését szolgálja. Ám ha a kérdés ilyen megoldása a magyar fél számára kellemetlen, akkor megtehetik, hogy a törzsből valakivel Budapestre küldik az anyagot, és abban Budapest megteheti észrevételeit. *Czinege* vezérezredes erre azt válaszolta, hogy ez egyrészt nem kellemetlenség, hanem a korábbi megegyezés kérdése, másrészt ezt a magyar fél politikai kérdésként kezeli, amelyet csak miniszteri szinten lehet továbbfolytatni. Erre a védelmi miniszter úgy válaszolt, hogy érti magyar kollégáját, ismét megvizsgálja a kérdést, és rövidesen visszatérnek rá.

Valóban, már másnap 09.00-kor *Jakubovszkij* marsall kereste telefonon a honvédelmi minisztert, hogy a kidolgozómunka során figyelembe vették a magyar javaslatokat, mint például a honvédelmi miniszterekből álló és évenként rendszeresen ülésező szervezet létrehozását, amely a Politikai Tanácskozó Testület katonai bizottságaként működne. Azt a magyar javaslatot is elfogadták, hogy a honvédelmi miniszterek ne legyenek a főparancsnok helyettesei. A 13-i értekezleten előkészítő munka folya, érdemi döntés nélkül. Az így elkészített anyagot küldenék el a tagországoknak. A főparancsnok azt is felajánlotta, hogy *Czinege* vezérezredes döntésétől függően, neki megfelelő időben, maga hozza el az anyagot Budapestre megvitatásra (micsoda pálfordulás, a „Šumavá”-hoz képest!) vagy ha úgy dönt, akkor *Stemenko* hadseregtábornok vitatja meg *Csémi* altábornaggyal. Természetesen, aztán az év végén a honvédelmi miniszterek döntenének az így előkészített dokumentumról. Ilyen biztosítékok után *Czinege* vezérezredes beleegyezett abba, hogy a magyar képviselő is részt vegyen a szeptember 13-i megbeszélésen.

Nem lehet nem kapcsolatot találni *Czinege Lajos* – korábban részletezett – szeptember 4-i moszkvai felvetései és *Grecksko* marsall szeptember 11-i telefonhívása⁶³ között, amelynek során kezdeményezte, hogy másnap 15 órakor

⁶³ HL MN Zala 1968. 4/8. ő. e. (1968. 09. 11.).

találkozzanak a lengyelországi Legnicében, a szovjet Északi HDSCS harcálláspontján, ahol az öt ország honvédelmi minisztere véleményt cserélne az alábbi kérdésekről:

- Megkezdhető-e – mintegy a jó szándékot bizonyítandó – a részleges csapatkivonás, különleges tekintettel az ENSz várható közgyűlésére, valamint Csehszlovákia megalakulásának 50. évfordulójára.
- Csak szovjet csapatok maradjanak-e Csehszlovákia területén (ha igen, a többi ország képviseltesse-e magát a törzsben), avagy a többi ország csapatai is maradjanak?

Arra kérte magyar kollégáját, hogy – a többi miniszterhez hasonlóan, akik már elfogadták az időpontot, és rendelkeznek felhatalmazással – jelentse felvetését a magyar párt- és az állami vezetőknek, és az általuk jóváhagyott elgondolással vegyen részt az értekezleten. Megnyugtatóként közölte (micsoda tájékozottság!), hogy amennyiben részt kívánna venni a Politikai Bizottság pénteki ülésén, még a holnapi napon (1968. szeptember 12-e csütörtökre esett) visszaérkezhet Magyarországra.

Czimege Lajos vezérezredes szeptember 13-án, 00359/1968. számon⁶⁴ terjesztett fel jelentést a Politikai Bizottság számára az öt szövetséges honvédelmi miniszter szeptember 12-i legnicsei értekezletéről. Ebben először tömören összefoglalta *Grecko* marsall bevezetőjét, amelynek a lényege: a CSSZK-ban a helyzet továbbra is bonyolult, a kibontakozás 1–2 évig is eltarthat, a lakosság és a csehszlovák fegyveres erők magatartása továbbra is barátságtalan. Mindezek alapján állásfoglalást kér a kollégáktól az alábbi kérdésekben:

⁶⁴ HL MN Zala 1968. 4/8. ő. e. (1968. 09. 12.).

- Szükséges-e továbbra is szövetséges csapatokat állomásoztatni Cseh-szlovákia területén? (Szerinte, a nyugati határán igen.)
- Szükség van-e a jelenlegi nagy létszámra: mintegy 300 000 katonára, 6000 harckocsira, 4000 lövegre és 1000 repülőgépre? (Véleménye szerint – megfelelő politikai biztosíték esetén – nincs.)
- Milyen legyen a maradó csapatok összetétele? (Megítélése szerint ennek eldöntése politikai kérdés.)
- A CSSZK-ban ideiglenesen tartózkodó szövetséges csapatok státuszának rendezése.

Ezt követően a szövetséges honvédelmi miniszterek szólaltak fel. (A magyar delegációnak az volt a benyomása, hogy többségük csak rögtönzött véleményt mondott.) *Jaruzelski* altábornagy, lengyel miniszter differenciált eljárást javasolt: amely helyőrségekben a csehszlovák parancsnokok lojálisak, onnan vonják ki a csapatokat, ahol nem, onnan ne. *Heinz Hoffmann* hadseregtábornok az NDK védelmi minisztere viszont arról beszélt, hogy bár ők nem küldtek csapatokat Csehszlovákiába („a második lépcsőben készen állnak”), ennek ellenére úgy látja: „Ha nem tartózkodunk ott, nem tudjuk ellenőrizni a megkötött egyezmény végrehajtását... a CSSZK területéről nem lehet teljes mértékben kivonni a csapatokat” (3). Ugyanakkor javasolta, hogy a közös törzsben minden szövetséges képviseltesse magát. *Dzurov* hadseregtábornok, bolgár védelmi miniszter bár egyetértett bizonyos mérvű csapatcsökkentéssel, ezt nagyon Janus-arcúan tette, hiszen ugyanakkor indokoltan tartotta, hogy „néhány százezer fő a CsSzkban [sic!] maradjon” (4). (A több százezer, az minimum 200 000! Tehát, maximum 100 000 katona kivonásával értett egyet.) Úgy vélte, hogy „az első szakaszban csapatokat kell hagyni minden országtól [a szövetséges kampány elkerülése végett]” (4).

Czimege vezérezredes bevezetőjében hangsúlyozta, hogy „az eredetileg – a »forradalmi erők« megsegítésére siető csapataink – [a gondolatjelek feleslegesek, zavaróak – SZ. M.] politikailag egyre jobban elszigetelődnek annak ellenére, hogy becsületesen végrehajtották az eléjük tűzött feladatokat. Tulajdonképpen célpontjává váltak egy olyan – elvtelen egységet segítő törekvésnek – hogy egy felszínes »rendcsinálás« után kérhető legyen csapatainknak a távoztása” (2). Ezért itt és most olyan lépésekről kell dönteni, amelyek kimozdítják a csehszlovákiai helyzetet e viszonylagos holtpontról. Ennek érdekében a magyar fél *konkrét javaslatai*:

- A csehszlovák kormánnyal eredetileg későbbre tervezett egyezmény megkötését – a csapatok egy részének huzamosabb ideig az ország területén való állomásoztatásáról – rövid időn belül kezdeményezni és tető alá hozni.
- Ha ebben az egyezményben rögzítenék a meghatározatlan ideig maradó kontingens nagyságát, pozitív változás eredményezne a közhangulatban.
- Célszerű lenne, ha maga a csehszlovák kormány kérné, hogy e kontingenssel a nyugati határai védelmét erősítsék meg.
- Hosszabb ideig csak szovjet csapatok állomásozhatnak a CSSZK területén, így az egyezmény megkötését követően, a többi szövetséges erőt ki kell vonni az ország területéről.

Amennyiben az értekezlet résztvevői elfogadnák ezen javaslatokat, abban az esetben a magyar fél támogatja, hogy a csehszlovák párt- és állami vezetés eddigi lépéseit „honorálandó”, *rövid időn belül* csökkentsék minden részt vevő ország csapatainak mennyiségét. Amennyiben erre a „gesztusunkra” a cseh-

szlovák illetékesek további határozott lépéseket tesznek a helyzet megszilárdítására, *újabb létszámcsoökkentések* következhetnek.

A magyar fél meggyőződése, hogy ezek a lépések pozitív kihatással lennének a nemzetközi légkörre is.

A miniszteri hozzászólásokat követően, *Grecsko* marsall összefoglalta az elhangzottakat, javasolva, hogy tekintsék szóbeli megállapodásnak, és jelentsék saját politikai vezetésüknek. Az alábbiakban kérte a szövetségesek egyetértését:

- Szükséges a közeljövőben megkötni a szerződést arról, hogy a VSZ meghatározott nagyságú erőket állomásoztasson meghatározatlan ideig Csehszlovákia nyugati határainak megerősítésére. E kontingens nagyságáról és összetételéről politikai döntés szükséges, de annak figyelembevételével, hogy a jelenlegi erők valamivel kevesebb, mint a felének maradni célszerű.
- A csapatkivonás első szakaszaként (1–2 hét múltán) 2–3 hadosztályt lehetne kivonni, és amennyiben ennek hatása pozitív, akkor második szakaszként (kb. másfél hónap múlva) kivonható az összes erő annak kivételével, amelyet az említett szerződés rögzít.
- A kapott felhatalmazás alapján tárgyalni fog *Dzur* vezérezzredessel a maradó csapatok státuszáról és azoknak még a tél beállta előtti lak-tanyai elhelyezéséről. Ez utóbbi során felmerülhetők problémák áthidalása érdekében elképzelhetőnek tartja, hogy a magyar és lengyel csapatok *egy része* (???) hazatér, fenntartva magas fokú harckészültséget.
- Célszerű lenne – megfelelő előkészítés után – összehívni a pártvezetők és kormányfők értekezletét a csapatkivonások, valamint a kö-tendő szerződés ügyében. Végezetül szükségesnek látja – politikai

meggondolások alapján – szövetséges törzs létrehozását, még abban az esetben is, ha csak szovjet csapatok maradnak a CSSZK területén.

Mint látható, *alapvetően Czimege* vezérezredes – pontosabban *a magyar vezetés – „lágýabb” javaslata fogadtatott el*. Éppen ezért kezdeményezte a Politikai Bizottságnál a fentiek elfogadását azzal a megszorítással, hogy tartósan, csak szovjet erők állomásozzanak, és ezek irányító törzsében katonailag nem indokolt más országok részvétele. Ha viszont politikailag tudják indokolni, akkor engedni kell. Az elkövetkezendő 10–15 napban célszerű végrehajtani a részleges, a kétoldalú egyezmény megkötésével párhuzamosan pedig a teljes csapatkivonást.

Grecsko marsall kezdeményezésére, 1968. október 18-án ismét találkozott az öt honvédelmi miniszter, ezúttal Moszkvában. Erről *Czimege* vezérezredes 21-én – *Biszku Béla* útján – 00403/HM.T. számon⁶⁵ terjesztett fel jelentést a Politikai Bizottsághoz. Az értekezleten két kérdés szerepelt: tájékoztatás a csehszlovák kormánnyal történt tárgyalásokról, illetve a csapatkivonás elgondolásának az ismertetése.

Ami az első témát illette: Csehszlovákiában a helyzet lassan normalizálódik, ezért a csapatok jelentős része kivonható. A szövetséges párt- és kormányvezetések döntése alapján tárgyalásokat kezdett a csehszlovák féllel, ezek egyes vezetőik magatartása miatt nehéz körülmények között folytak. Ezért a szerződéstervezetben bizonyos kompromisszumokra kényszerült, ez azonban nem járt elvi engedményekkel. (A csehszlovák illetékesek nem járultak hozzá szövetséges, csak szovjet csapatok további ott állomásoztatásához. Nehézségek merültek fel mind az ideiglenesen Csehszlovákiában maradó szovjet erők mennyisége, mind a szövetséges erők kivonásának ütemezése terén. Ez utóbbit a csehszlovákok 20 napos határidőhöz kötötték, végül azonban 2 hónapban egyeztek meg.)

⁶⁵ HL MN Zala 1968. 4/8. ő. e. (1968. 10. 21.).

Október 16-án a felek aláírták a Csehszlovákiában maradó szovjet csapatok összetételére vonatkozó jegyzőkönyvet, valamint az ezzel kapcsolatos szerződést. „Grecsko elvtárs az összes körülményt figyelembe véve, az aláírt okmányokat és azok kihatásait pozitívan értékelte, melynek nagy politikai, valamint katonai jelentőséget tulajdonít, mivel szerinte a Varsói Szerződés hadseregeinek hadászati helyzete jelentősen megjavult azáltal, hogy ebben az irányban erőfölényre tettünk szert. Emiatt kénytelen volt a NATO vezetősége már másfél hónapja tanácskozni olyan rendszabályok kidolgozásán, amelyek ezt az erőfölényt ellensúlyozzák” (3). (Akkor. Mégsem a csehszlovák elvtársak kérésére vonultak be, megmentendő őket a kapitalizmustól, hanem a hadászati helyzet – pillanatnyi – megjavítása szándékával.)

A második kérdéssel kapcsolatban a szovjet védelmi miniszter ismertette, hogy a csapatkivonást október 20. és november 15. között tervezik végrehajtani, a magyar kötelékek az október 20–25. közötti napokban térhetnek haza. Ezzel szöges ellentétben – *Czimege* vezérezredes legnagyobb döbbenetére, a fenti kivonulási menetrendtől eltérően –, zárszavában arra kérte *Grecsko* marsall a lengyel és magyar kollégáját, hogy egy-egy ezredet tartsanak vissza november 10-ig, hogy a szovjetekével egy időre eshessen a szövetséges csapatok kivonásának a befejezése. Az értekezlet szünetében tiltakozott ez ellen a vezérezredes, mondván, hogy számára nem érthető a csapatkivonás elnyújtása 5-ről 21 napra. Mindenki tisztában van vele, hogy a jóval nagyobb szovjet kontingens kivonására sokkal több idő szükséges, ráadásul a csapatparancsnokok, már megkapták az előzőleg jóváhagyott dátumokat. Ezt követően, a szovjet miniszter azt kérte, hogy legalább október végéig húzódjon el a magyar csapatkivonás. *Kádár János* október 19-én beleegyezett a kompromisszumos dátumba: október 31-ébe.

Most kivételesen ki kell lépni a kronológiai sorrendből, mert egy 1969. február–márciusi levelezést a végkifejlet időpontjában egyben célszerű áttekinteni. Mint *Stemenko* hadseregtábornok március 7-én kelt és 0127Kf-VKT. 256/

szovj.táv. számú, a VKF. 1. Csoportfőnökségén március 13-án 0816. számon iktatott,⁶⁶ Csémi altábornagy számára küldött leveléből kitűnik, a magyar vezérkari főnöknek, még február 11-én kelt, 078/Kf. számú levelére válaszol, miszerint „[a] Magyar Néphadsereg szakemberei részére a közlekedési utak biztonságának fokozási kérdéseivel kapcsolatos konzultáció megtartható. Azonban ilyen konzultáció megtartása és teljes értékű javaslatok céljából nekünk ismerni kellene [no meg más célból is... Sz. M.] nemcsak a közlekedési utak állapotát, hanem a Magyar Népköztársaság területe hadműveleti előkészítésének egyéb kérdéseit is – a repülőter-hálózat állapotát, a hátország híradásának és berendezésének fejlesztését, amelyet az 1967. április 18-án kelt hadseregfejlesztési jegyzőkönyv előíranyzott”. Lényegében ezen adatok megküldésétől tették függővé a konzultáció előkészítését és konkrét időpontjának kitűzését.

Ennek megfelelően, Csémi altábornagy március 31-én válaszolt a 00127/KF/1969.-VK.1.Csf-ség számú, a Csoportfőnökségén április 14-én 00816. számon iktatott levelében. Ebben egyrészt megköszönte a konzultációval való egyetértését, másrészt emlékeztette arra, hogy „a vasúti, közúti és víziúti közlekedéssel kapcsolatban 1968. május 1-re Önökhöz küldött 00213/1968. számú átiratomban részletes – térképmelléletekkel is ellátott – tájékoztatót küldtem. Az 1968. december 1–7. között pedig, az Ön által javasolt, és Budapesten megtartott közlekedési szakemberek konzultációján – amelyet Trusin vezérőrnagy vezetett –, a jelenlegi helyzetről adtunk részletes, helyszíni szemlékkel is egybekötött tájékoztatót. A Magyar Népköztársaság területe hadműveleti előkészítésével kapcsolatos – repülőterhálózat [sic!], valamint a hátország híradásának állapotáról szóló tájékoztatót melléklek. A fentiek alapján úgy értékelem, hogy minden adat rendelkezésre áll ahhoz, hogy a kért konzultációs segítséget megkaphassuk az új ötéves terv tervezéséhez” – szöveg a meglehetősen kemény kioktatás. Befejezésül még kérte, hogy rövid időn belül tegye lehetővé

⁶⁶ HL MN 1969/ T – 174. ő. e. (1969. 03. 07.).

a konzultációt, mivel májusban már a kormány elé kell terjesztenie a népgazdaság IV. ötéves tervében az ország területe, mint a várható hadszíntér egy része, előkészítésével kapcsolatos javaslatait. (Azért, mégiscsak hálások lehetünk *Stemenko* hadseregtábornoknak, mert így mi szintén megtudhatjuk négy évtized után, hogyan is álltunk a hadszíntér-előkészítéssel 1969-ben. Lásd a következő oldalakon.)

Mint a korábbiakban láthattuk, *Czinege* vezérezredes évek óta küzdött az EFE vezetésének korszerűsítéséért, a törzsön belüli szovjet hegemonia legalább jelképes csökkentéséért. Nos, ennek részeredményét tükrözi az 1969. szeptember 30-án kiadott 0525. számú miniszteri parancs,⁶⁷ amely szerint „[a] Varsói Szerződés Tagállamainak Egyesített Fegyveres Erőiről és Egyesített Parancsnokságáról szóló »Határozvány«-ban foglaltaknak megfelelően szükségessé vált a törzs és a Technikai Testület Magyar Néphadseregi szekciója létrehozása”. Ennek szellemében, 1969. október 1-jei hatállyal kinevezte az illetékes 6 főt. További lépésként, mint az 1969. október 1-jén kelt 00520. számú miniszteri parancsból⁶⁸ is kitűnik: „[a] Varsói Szerződés Tagállamai Politikai Tanácskozó Testülete Budapesten tartott ülésén [március 17-én] döntést hozott az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoksága törzsének megerősítésére. A Magyar Néphadseregből – részvételi arányuknak megfelelően – nevezünk ki tiszteket... Mindezek szükségessé teszik a vezetők bizonyos átcsoportosítását” (1697–1697/a. f.). Ennek megfelelően a Forradalmi Munkás-paraszt Kormány 3303/1969. számú határozatával kinevezte *Csémi Károly* altábornagyot, az MN vezérkari főnökét, a honvédelmi miniszter első helyettesét – beosztásának meghagyása mellett –, az EFE főparancsnoka magyar helyettesének és az EFE főparancsnoka mellett működő Katonai Tanács tagjának; a honvédelmi miniszter pedig *Szilágyi László* vezérőrnagyot az EFE törzsfőnöke magyar helyet-

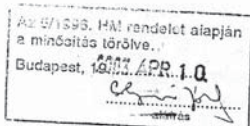
⁶⁷ HL MN 1970/T – 370. ó. e. (1969. 09. 30.).

⁶⁸ Uo. (1969. 10. 01.).

Melléklet a 00816/1969.VK.1.Csf-ség számhoz.

SZIGORUAN TITKOS!

Készült 2 pld.-ban
1 pld. 2 lap
2 sz. pld.
Sfsza: D/122-1969.

KIEGÉSZÍTŐ ADATOK

1./ A repülőter hálózat állapota.

- FERIEGY A repülőter szállítórepülőgépek fogadására elő van készítve.
- BALATONKILITI szállítórepülőgépek fogadására történő berendezése csak magasabb harcckészültségi fokozatok bevezetésekor, vagy külön intézkedésre történik meg.
- BERETTYÓUJFALU, FÖLDES, TÁPIÓSZENTMÁRTON, CSÁKVÁR, MADOCSA, hadműveleti repülőterek biztosítva az EFEF részére és átadva a DHSCS léglerejének.
- A Magyar Néphadsereg honi vadászrepülő ezredei részére a rejtett gyepályás repülőterek kijelölése megtörtént, kiépítésük folyamatban van.
- Hat helyen - vasúti ideiglenes átrakó körzetekben - helikopter fel- és leszálló mezők kijelölése megtörtént.

2./ A hátszágai híradóhálózat állapota.

- SZOVJETUNIÓ államhatára-MISKOLC-HATVAN-BUDAPEST;
- BUDAPEST-GYŐR;
- BUDAPEST-SZÉKESFEHÉRVÁR;
- ORADNA MARE/RSZK/-DEBRECEN;
- KOSICE/CSSZSK/-MISKOLC kábelirányok kiépítése, korszerűsítése megtörtént, illetve 1970-ig befejeződik.
- DEBRECEN-CEGLÉD-BUDAPEST;
- VESZPRÉM-PÁPA;
- GYŐR-PÁPA.

E viszonylatokban a korszerűsítés csak a IV. 5t éves terv első éveiben fog befejeződni.

- MISKOLC, HATVAN városok körzetében h iradó csomópontok létrehozása megtörtént.
- C E G L É D , S Z É K E S F H É R V Á R , G Y Ó R . A postai erősítőkhöz való csatlakozás biztosítva.
- B U D A P E S T , M I S K O L C , H A T V A N kábelerősítése befejeződött.
- M I S K O L C , É R D . Védett erősítőket létesítettünk.
- M O H O R , védett kábelerősítőket létesítettünk.

tesének, vezérkarfőnök-helyettesi rangban, valamint *Berezki Imre* ezredest, az E F E F Technikai Testület vezetője magyar helyettesének.

Czimege Lajos vezérezredes a 0622/1969. számú levelében⁶⁹ jelentette november 28-án a Politikai Bizottságnak, december 2-án pedig a Kormánynak, hogy a PTT budapesti határozatával létrehozott Honvédelmi Miniszterek Bizottsága december 18–19-én tartja Moszkvában első ülését. Ezért kérte mind a Politikai Bizottság, mind a Kormány hozzájárulását ahhoz, hogy a vezérkari főnökkel és a szükséges szakértőkkel részt vehessen az értekezleten. Ezzel lényegében sikeresen lezárult a Varsói Szövetség legfelső katonai vezetésének átalakítása, valóban „többszempontú” tétéle érdekében indított közel évtizedes harca!

⁶⁹ HL MN 1969/T – 146. ó. e. (1969. II. 28. és 12. 02.).

* * *

Befejezésül *ismételten és nyomatékosan alá kívánom húzni*, hogy ezzel az összeállítással az itt megemlíttettek egyikét *sem szándékozom felmenteni a politikai és katonai felsővezetői tevékenységük alatt – esetleg – elkövetett emberi-morális, etikai vagy szakmai tévedése, hibája – ne adj Isten! –, bűne alól*. Én mindössze a *bazug és igazságtalan fekete-fehér* képet próbáltam „*pepitásítani*”, *árnyalni; levéltári tényekkel igazolni*, hogy a Magyar Néphadsereg minden szintjén *a tábornokok és a tisztek döntő-döntő többsége mindenekelőtt a Hazát* és a normálisabb, igazságosabb nemzetközi viszonyokat; a lehetőségek függvényében *arányosabb szövetségi képviselést* törekedett *szolgálni*.

Erdy János
Bochtovich Ruffózsé

Wenzel Gusztáv

Jábiar Gabon
Nagy János

Terintetes Nagygyűlés! Arany János

Minia felemelő szabályainak 32. §-a egy szót:
Mindem sijnomán választott tag, a külső kövétel
lével, osztályába tartozó dolgotat felolvasásával,
vagy személyes meg nem jelenhetés esetén beüldé
sével, legfeljebb egy év alatt sörét foglat; külsőben meg
választása meg nem működően:

Tehetnek esetek, melyekben kivált vidéken la
kolé gátolhatatlan a határidőt megtartani: de hallga
tag elvérsni e szabály meg nem tartatását, amlyet
tesz, mint összes szabályzatunkat erőltetve terintetes
át sörérségtelen.
Judithányba koratit tehát, hogy egyelőre a
határidőt s sörérségtelen, az 186
határidőt s sörérségtelen, az 186

...mállo szabályainak 32. és 33. cikkében
...journau választott tag, a hitközség kivétel
...tályába tartozó dolgotat felolvasásában
...helyes meg nem jellemezés esetén beüldö
...felelt egy évtől több foglalt; hitközség meg
...meg nem választott.
...lehetőség szerint, melyekben azazt esetben ha
...toltatnak a hitközség megválasztásának helye
...választott szabály meg nem tartásánál az
...mint önszabály megválasztásánál beüldö
...elektronikus úton figyelembe véve a 32. és 33.
...választott.
...Indoklásnyba hozakirtek, hogy egyelőre
...választott a székfoglalás által megválasztott
...választott a hitközség kivétel, az 1861.
...pedig a hitközség kivétel, az 1861.
...identikában tartás végett az újdon választottakat,
...meg szék meg foglaltat, a sorozatba fel ne legyen.

Jan. 26. 1865
Balla János
Lajos János
Kollár Ernő

853
875
B. Kencsény Eszter
Kontner Lissly
Johann Frankl
Kollár Ernő

